

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pacovská 350/4, Praha 4 – Krč

Didaktická analýza učebnic náboženství

**Methodological analysis of religious
textbooks**

Diplomová práce

Mgr. Pavel Kolář, Th. D., M. T. S.

Bc. Lukáš Ležák, DiS.

Praha 2016

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji p. Mgr. Pavlovi Kolářovi, Th. D., M. T. S. za pečlivé vedení diplomové práce a za jeho uvážlivé názory. Děkuji také manželce paní Daně Ležákové, která mně dodávala hojnost sil a podporovala při všech starostech. Děkuji také své mamince, které tak záleží na vzdělání svých synů včetně mě. Poděkování patří celé rodině, která je pro mě osobně základem spokojeného života. A v neposlední řadě děkuji HTF UK v Praze, že jsem mohl být součástí tak dobře organizované instituce.

V Příbyslavi dne 4. 5. 2016

Bc. Lukáš Ležák, DiS.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „Didaktická analýza učebnic náboženství“ zpracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité zdroje v mé práci. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Příbyslavi dne 4. 5. 2016

Bc. Lukáš Ležák, DiS.

ANOTACE

Diplomová práce Didaktická analýza učebnic náboženství se zabývá komplexním výkladem a rozbořem učebnic náboženství. V teoretické části představuji učebnici jako významnou pomůcku při vzdělávání žáků. Věnuji se funkcím učebnice a jednotlivým didaktickým prvkům učebnice. Součástí teoretické části je didaktická analýza učebnic a učiva. Práce se také dotýká křesťanské výchovy, které stanovuji jasné obrysy. Praktická část obsahuje didaktickou analýzu vybraných učebnic římskokatolického náboženství. Výzkum obsahuje přesnou didaktickou analýzu dle Jana Průchy, v obrazových přílohách představuji grafické zpracování učebnice. V závěrečném hodnocení stanovím silné a slabé stránky jednotlivých učebnic.

ANNOTATION

The diploma thesis Methodological analysis of the religious textbooks deals with comprehensive commentary and analysis of the religious textbooks. The theoretical part presents a textbook as an important tool in the education of pupils. The theoretical part analyses functions of textbooks and the individual methodological elements of textbooks. The theoretical part also explains methodological approaches of textbooks and the curriculum. The work also deals with the Christian education to which I determine the clear outlines. The practical part consists of a methodological analysis of the selected textbooks of the Roman Catholic religion. The research consists of an exact methodological analysis by Jan Průcha. The graphic design of the textbooks is provided in the appendices. The strengths and weaknesses of the individual textbooks are compared in the final evaluation.

KLÍČOVÁ SLOVA

Školní vzdělávací programy, náboženská výchova, konfesní a nekonfesní náboženství, cíle výchovy, didaktická analýza učiva, učebnice, didaktická analýza učebnic, výzkum učebnic a učiva, funkce učebnic, didaktika.

KEYWORDS

School educational programmes, religious education, confessional and unconfessional religious education, aims of upbringing, methodological analysis of the curriculum, textbooks, methodological analysis of textbooks, research of textbooks, research of the curriculum, function of textbooks, methodology.

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ.....	0
PROHLÁŠENÍ	1
ANOTACE	2
ANNOTATION.....	2
KLÍČOVÁ SLOVA.....	2
KEYWORDS.....	3
OBSAH	4
SEZNAM OBRAZOVÝCH DOKUMENTŮ, TABULEK.....	7
SEZNAM TABULEK.....	8
ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1.1 ŘÍMSKOKATOLICKÉ NÁBOŽENSTVÍ SOUČÁSTÍ ŠVP	12
1.1.1 Vymezení konfese.....	14
1.1.2 Cíle výchovy	15
1.1.3 Výchovné cíle	16
1.1.4 Křesťanská výchova.....	18
1.1.5 Výchovně vzdělávací strategie	20
1.1.6 Vychovatel a rodina	22
1.2 KATECHETICKÁ CENTRA	23
1.2.1 Katechetické a pedagogické centrum Biskupství královéhradeckého	23
1.3 DIDAKTICKÁ ANALÝZA UČEBNIC	25
1.3.1 Didaktická analýza učiva	25
1.3.2 Učebnice	27
1.3.3 Funkce učebnic	31
1.3.4 Struktura učebnice	33

1.3.5	Výzkum učebnic	34
1.3.6	Diagnostická činnost učitele	38
1.4	SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI	39
	PRAKTICKÁ ČÁST	40
1.5	METODIKA VÝZKUMU	40
1.5.1	Cíle výzkumu	42
1.5.2	Postup při výzkumu	42
1.6	VÝZKUM – DIDAKTICKÁ ANALÝZA UČEBNIC	42
1.6.1	Odvaha k víře – Proč dnes věřit v Boha?.....	42
1.6.1.1	Fotografie učebnice.....	43
1.6.1.2	Didaktická analýza učebnice.....	46
1.6.1.3	Hodnocení učebnice.....	48
1.6.2	Společně objevujeme víru – učebnice náboženství pro 6. třídu	51
1.6.2.1	Fotografie učebnice.....	51
1.6.2.2	Didaktická analýza učebnice.....	54
1.6.2.3	Hodnocení učebnice.....	55
1.6.3	Věřit a žít – učebnice náboženství pro 9. třídu	57
1.6.3.1	Fotografie učebnice.....	58
1.6.3.2	Didaktická analýza učebnice.....	60
1.6.3.3	Hodnocení učebnice.....	62
1.6.4	Cesta k odpuštění (Chemin vers le Pardon) – učebnice náboženství k 1. svatému přijímání.....	64
1.6.4.1	Fotografie učebnice.....	65
1.6.4.2	Didaktická analýza učebnice.....	66
1.6.4.3	Hodnocení učebnice.....	68
1.6.5	Společně objevujeme víru – pracovní listy s metodikou předmětu náboženství pro 6. třídu	
1.6.5.1	Fotografie učebnice.....	69

1.6.5.2	Didaktická analýza učebnice	73
1.6.5.3	Hodnocení učebnice	75
1.6.6	Občanská výchova 7	76
1.6.6.1	Fotografie učebnice	77
1.6.6.2	Didaktická analýza učebnice	79
1.6.6.3	Hodnocení učebnice	81
1.7	DIDAKTICKÁ ANALÝZA UČIVA	84
1.7.1	Občanská výchova 7	84
ZÁVĚR		88
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		90
INTERNETOVÉ ZDROJE		92
SEZNAM PŘÍLOH		94
PŘÍLOHY		94
SUMMARY		100

SEZNAM OBRAZOVÝCH DOKUMENTŮ, TABULEK

Obrázek 1: Výzkum učebnic v užším a širším slova smyslu.....	31
Obrázek 2: Obálka učebnice Proč dnes věřit v Boha.....	43
Obrázek 3: Konkrétní stránka učebnice (str. 26)	44
Obrázek 4: Konkrétní stránka učebnice (str. 27)	45
Obrázek 5: Obálka učebnice Ježíš z Nazareta	50
Obrázek 6: Obálka učebnice Společně objevujeme víru	51
Obrázek 7: Konkrétní stránka učebnice (str. 46)	52
Obrázek 8: Konkrétní stránka učebnice (str. 47)	53
Obrázek 9: Obálka učebnice Věřit a žít	58
Obrázek 10: Konkrétní stránka učebnice (str. 45)	59
Obrázek 11: Obálka učebnice Cesta k odpuštění.....	65
Obrázek 12: Konkrétní stránka učebnice Cesta k odpuštění (str. 17).....	65
Obrázek 13: Obálka metodiky a pracovních listů Společně objevujeme víru	69
Obrázek 14: Metodický postup (str. 81)	70
Obrázek 15: Metodický postup (str. 82)	71
Obrázek 16: Metodický postup (str. 83)	72
Obrázek 17: Obálka učebnice Občanská výchova 7.....	77
Obrázek 18: Obálka příručky učitele	77
Obrázek 19: Konkrétní stránka učebnice (str. 33)	78
Obrázek 20: Konkrétní stránka učebnice (str. 35)	84

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Aparát řízení učení (Odvaha k víře, díl 1)	46
Tabulka 2: Aparát prezentace učiva (Odvaha k víře, díl 1)	47
Tabulka 3: Aparát prezentace učiva (Odvaha k víře, díl 1)	48
Tabulka 4: Aparát řízení učení (Společně objevujeme víru)	54
Tabulka 5: Aparát prezentace učiva a aparát orientační (Společně objevujeme víru).....	55
Tabulka 6: Aparát řízení učení (Věřit a žít)	60
Tabulka 7: Aparát prezentace učiva (Věřit a žít)	61
Tabulka 8: Aparát orientační (Věřit a žít).....	62
Tabulka 9: Aparát řízení učení (Cesta k odpuštění)	66
Tabulka 10: Aparát prezentace učiva (Cesta k odpuštění)	67
Tabulka 11: Aparát orientační (Cesta k odpuštění)	68
Tabulka 12: Aparát řízení učení (Metodika Společně objevujeme víru).....	73
Tabulka 13: Aparát prezentace učiva (Metodika Společně objevujeme víru).....	74
Tabulka 14: Aparát orientační (Metodika Společně objevujeme víru).....	75
Tabulka 15: Aparát řízení učení (Občanská výchova 7).....	79
Tabulka 16: Aparát prezentace učiva (Občanská výchova 7).....	80
Tabulka 17: Aparát orientační (Občanská výchova 7)	81

ÚVOD

Náboženství je díky revidovanému Školskému zákonu z roku 2005 součástí povinného vzdělávání českého školství. Náboženství se tak dostalo na roveň ostatních předmětů, má ovšem ale jako školní předmět co dohánět. Zvláště ale díky minulému režimu, který byl velkým nepřítelem náboženské výchovy vůbec. Naopak velký třesk náboženství zažívalo za první republiky, kdy bylo nedílnou součástí předmětů občanské školy. Z vyprávění mých prarodičů si vybavuji několik momentů z jejich docházky na hodiny náboženství. Pedagogem byl často sám pan farář, který měl v dané obci svěcenou farnost. Teologického vzdělání mohli ale dosáhnout i studenti středních pedagogických škol, kterým římskokatolická církev ve spolupráci s konkrétními pedagogickými institucemi nabízela dosáhnout titulu katecheta. Babička tento titul získala úspěšným absolvováním předmětu Katolický katechismus při závěrečné maturitě na pedagogickém ústavě v Lounech. Dědeček navštěvoval církevní učitelský ústav ve Svatém Janu pod Skalou, jehož povinnou složkou bylo absolvování teologie. Oba tak byli oprávněni vyučovat náboženství, jenže doba nebyla nakloněna výuce náboženství a museli tak své vědomosti předávat „pouze“ svým dětem a své rodině. Křesťanství za první republiky udávalo tón ve společnosti. Církevní školy byly často velmi kvalitními pedagogickými institucemi. Situace se ale za těch několik desítek let radikálně změnila. Nejprve éra komunismu a náboženské nevědy, později pak odklon od náboženských hodnot znamenal tečku pro svobodné hlásání evangelia. Náboženství bylo odsunuto do pozadí. Tento předmět nesměl být vyučován. Naše společnost stojí na křesťanských základech, což si ale dnešní lidé neuvědomují a lidstvo se tak ocitá na hraně své existence. Můžeme žít velmi demokraticky, můžeme si takřka dělat, co chceme, za což patří našim předkům velký dík. Podíváme-li se na to, kolik násilí v našem okolí každý den nacházíme, kolik lidí je nešťastných, jak jsou lidé proti sobě nenávislní, to vše je důsledek změny společnosti, která nastala. Možná právě návrat ke křesťanským hodnotám života by znamenal obrat zpět k lepšímu. A kde se může člověk seznámit právě s těmi pravými hodnotami? Rodina? Církevní společenství? Kostel? Ano, všechny instituce nabízejí výchovné prvky, co ale škola? Ta má zásadní význam na každého z nás. Naučí nás, číst, psát, počítat. Proč by nám neměla říkat, co je křesťanství, jak žijí křesťané na celém světě, jak funguje společenství? Právě na tyto otázky hledá odpověď náboženská výchova. Předmět náboženská výchova nenabízí tak široké spektrum kvalitních učebních materiálů než třeba v dějepise, nabízí kvalitní pedagogy, vzdělance a učí děti žít dle křesťanských zásad. Učí děti základy správného mravního chování. Ve své práci se výhradně věnuji římskokatolické konfesi. Budu rozebírat učební materiály výhradně pro římskokatolické náboženství.

Rozbor učebních materiálů ostatních církví není cílem mé práce. Úkolem římskokatolického náboženství není znalost přesných letopočtů, ale umět hledat souvislosti v chodu dějin lidstva, že všechny věci na světě mají svůj řád a své místo, že každý člověk je nedílnou součástí celého světového dění. Proto i v dnešních učebnicích a výukových materiálech najdeme propojení s dějepisem, občanskou výchovou a etikou. Náboženství dnešní doby není jen znalost modlitby a Desatera, hledá cestu, jak se naučit modlit a nakolik nás Desatero postihuje v běžném životě. Křesťanství je světový fenomén, stále se řadí mezi nejpočetnější náboženství světa. Křesťané jsou právě v hodinách náboženství vyučováni k lepšímu chování mezi lidmi. Křesťané jsou nabádáni, aby objímali raněné, utěšovali nemocné, líbaly děti a svým životem byli vzorem pro ostatní lidi ve společnosti. Hlavním úkolem všech křesťanů je hlásání veselé zvěsti (evangelia). V hodinách náboženství je vyučován vztah k evangeliu a prohloubení názoru, že vše má svůj řád a že všichni patříme do stejné rodiny, proto je jedním z hlavních úkolů každého křesťana hlásat evangelium do všech koutů světa. Tímto úkolem se zavazují všichni rodiče při křtu svého dítěte. Děti v pozdějších letech mají navštěvovat hodiny náboženství. A právě školy veřejné (nejen církevní) musí nabízet výuku náboženství. Součástí všeobecné vzdělanosti každého jedince je vzhled do náboženské problematiky. Jsem rád, že tento předmět nezanikl a dál je součástí českého vzdělávacího procesu. Náboženská výchova nemá manipulovat s člověkem – žákem, ten má chodit na hodiny s oblibou a ne s pocitem – „Já tam musím, protože to chtějí rodiče.“ Ba naopak. Je to předmět volitelný, každý si může zvolit, zdali ho náboženství ještě naplňuje nebo už mu jeho vědomosti postačují žít plnohodnotný život.

V teoretické části mé práce představuji křesťanství zasazené do dnešního modelu školství. Dle nastudované literatury popisují samotné cíle při výuce náboženství. Z didaktického hlediska zkoumám učivo a učebnice náboženství. Vymezuji základní pojmy a snažím se nastínit, jak důležitá je role učebnic v učebním procesu.

TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Římskokatolické náboženství součástí ŠVP

Každé církvi záleží na tom, aby její vyznavači byli co nejlépe vzděláni v oblasti náboženství. Vzdělávací soustava České republiky umožňuje nabízet žákům nebo studentům výuku náboženství. Na tuto skutečnost odkazuje Zákon č.3/2001 Sb. O náboženské svobodě ze dne 27. 11. 2001. Přesné znění tohoto zákona uvádím v příloze mé práce. „Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.“¹ Tentýž zákon umožňuje registrovaným církvím a náboženským společnostem vyučovat náboženství na státních školách a zřizovat církevní školy. Toto právo mají církve a náboženské společnosti registrované ve druhém stupni, tj. církve se zvláštními právy. Významným legislativním předpisem je Zákon č.561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání tzv. Školský zákon, který potvrzuje výuku náboženství na školách. Tuto činnost mohou vykonávat církve nebo náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno právo na výuku náboženství ve státních školách, což je rekapitulace informace ze zákona O náboženské svobodě.² Dále pak Školský zákon 561/2004 Sb. uvádí, že na základních a středních školách zřízených státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se vyučuje náboženství jako nepovinný předmět, pokud se do předmětu přihlásí ve školním roce alespoň 7 žáků školy. Výuku lze také spojovat s ostatními ročníky jedné školy, nebo více škol, nejvýše ale do počtu 30 žáků ve třídě. O spojení žáků mezi školami musí být sepsána řádná smlouva, která zavazuje k úhradě nákladů spojených s výukou náboženství.

Vyučovat náboženství může pověřený zástupce církve nebo náboženské společnosti, který splňuje stanovené předpoklady dle daných podmínek. Pověření v římskokatolické církvi

¹ Předpis č. 3/2002Sb.- O náboženské svobodě. In *Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů*. 27. 11. 2001. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-3>

² Zákon č. 561/2004 Sb. – Školský zákon. In *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. 1. 1. 2005. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

vydává příslušný orgán biskupství, do kterého škola spadá (př. Biskupství Královehradecké). Zákon č. 563/2004 Sb. O pedagogických pracovnících definuje 5 základních bodů:

- a) Pedagog (katecheta) předkládá kanonickou misi, což je pověření od příslušného orgánu církve k samotné výuce)
- b) Kněží na svých farách musí evidovat záznam o registraci římskokatolické církve
- c) Pedagog musí předložit výpis z rejstříků trestů, ne starší 3 měsíce
- d) Pedagog musí předložit doklad o dosaženém vzdělání. Je požadováno magisterské vzdělání v oblasti teologie nebo v pedagogických vědách zaměřených na učitelství náboženství. Magisterské vzdělání v teologii a pedagogice poskytují teologické fakulty. Bakalářské studium pro učitele poskytuje např. HTF UK v Praze, Teologický institut Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, Teologická fakulta Univerzity v Českých Budějovicích, Teologická fakulta UK v Praze apod. Pokud vyučující nemá dosažené vzdělání, je v případě zájmů rodičů a dětí povinností ředitele školy zajistit výuku náboženství. V případě, kdy k tomu ředitel školy nemá kvalifikovaného pedagoga, může být udělena výjimka a kvalifikace mu může být prominuta.
- e) Pedagog má se školou uzavřít dohodu o provedení práce, zejména pak z důvodu právní ochrany obou stran. Odměna za vykonanou výuku není dána tabulkami, ale dohodou mezi ředitelem a pedagogem. Výši odměny navrhuje sama škola. Biskupství Hradec Králové ale doporučuje pedagogy – katechety odměňovat částkou 100kč hrubé mzdy za 1 vyučovací hodinu. Na některých školách má pedagog v rámci svého úvazku i výuku náboženství, proto je jeho práce odměňována dle platového tabulkového výměru pedagoga. Pokud má pedagog uzavřenou dohodu s farností, finančně ho oceňuje právě farní úřad. Nedojde-li k dohodě mezi pedagogem a farností, může se vyučující obrátit na dané biskupství, které financování zařídí. Zvláštním druhem financování je možnost vyčlenění finančních prostředků z krajského úřadu, který disponuje tzv. rezervou právě pro takové účely.³

³ Směrnice (č. j. 33 377/2004-45). In: Zákon č. 561/2004 Sb. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005. Dostupné také z: www.msmt.cz/file/7963_1_1/

Školní předmět náboženské výchovy má své klasifikační požadavky. Může být hodnocen školní známkou od 1 jako výborné po 5 jako nedostatečné. Hodnocení může být ale také slovní – pracoval (a) úspěšně, pracoval (a), nepracoval (a).

České školství s přijetím nového Školského zákona přijalo fakt, ve kterém se školy zavázaly k vypracování Školního vzdělávacího programu (ŠVP), jenž navazuje na rámcové vzdělávací programy (RVP), kde je obsaženo doporučení pro jednotlivé školy zavést do své nabídky předmětů i náboženství v rámci disponibilních hodin. Školy, které nemají zavedenou pravidelnou výuku a chtějí zanést náboženství do svého konkrétního vzdělávacího programu, využijí prostoru v RVP a do ostatních předmětů (v rámci mezipředmětových vztahů) zahrnou i náboženská témata. Školám je díky RVP dána velká volnost a záleží vždy na konkrétní vzdělávací instituci, zdali žákům poskytnou náboženské vzdělání nebo se této šance jednotlivé školy zřeknou. Do přílohy mé práce přikládám dokument Charakteristika předmětu náboženství, kde najdeme organizační vymezení předmětu a obsah výuky.

1.1.1 Vymezení konfese

Je důležité rozklíčovat konfesně a nekonfesně vedenou náboženskou výchovu, protože každé náboženství má své odlišnosti. Zájemem mé práce bude konfesně orientována výuka náboženství. Konfesně orientovanou výuku náboženství se kromě České republiky se vyskytuje např. ve Švýcarsku, Rakousku, zemích jižní a výchovní Evropy. V jednotlivých školách vyučují náboženské výchově evangelické, reformované a katolické církve. Model nekonfesního předmětu je praktikován v severských zemích – Švédsko, Norsko, Dánsko a Velká Británie. Vyjmenované země nerozlišují konfesi. Hlavním úkolem náboženské nauky je všeobecné seznámení s problematikou, prohloubení základních náboženských hodnot a ctností, které se konfesně neodlišují, a neméně důležitým bodem je vyjadřování vlastního názoru v daném problému. Dalším prvkem ve výuce je srovnávání jednotlivých náboženství a zdůraznění jejich hlavních osobností a myšlenek. Doktorka Dana Hanesová tvrdí: „Nekonfesní náboženství neučí konkrétní věroučný systém, ale chce rozvíjet vlastní světonázor a náboženskou orientaci žáků.“⁴

⁴ HANESOVÁ, Dana. *Náboženská výchova v školách*. 2. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-8083-121-1

1.1.2 Cíle výchovy

Výchova je přirozená lidská činnost. Výkladový slovník z pedagogiky definuje výchovu jako: „Dlouhodobé i jednorázové záměrné cílevědomé jednání, jehož smyslem je optimální rozvoj člověka, osobnosti a dosažení pozitivních změn v osobnosti.“⁵ Důležité pro pochopení cílů výchovy je definovat vzdělávání. Od výchovy se odlišuje tím, že je to: „Proces organizovaný a realizovaný ve specializovaných vzdělávacích zařízeních. Jde o získávání poznatků, vědomostí, dovedností, postojů a rozvíjení schopností těchto vědomostí. Vzdělávání má své cíle, konkrétní obsahy a v životě společnosti plní řadu funkcí: socializační, ekonomickou, individuálně rozvíjející, obecně kultivační.“⁶ Výchova patří k člověku od rané existence lidstva. Již pravěký člověk musel naučit své potomky lovit, starat se o oheň a vychovávat. Základním cílem výchovy našich pravěkých předků bylo předávání zkušeností tzv. z generace na generaci. Výchova má svou rozsáhlou historii, není obsahem mé práce popsat její historické fáze. Jen pro připomenutí. Výchova ve starověké Spartě, středověké formování jedince kláštery, nebo výchova francouzského osvícenství jsou ta nejzásadnější období, kdy bylo s velkým důsledkem nahlíženo na výchovný proces. Spojujícím faktorem těchto zmíněných období je interakce vychovávaného a vychovatele. Důležitým faktorem pro výchovu je poměr vlivu dědičnosti a prostředí, ve kterém je jedinec vychováván. Výchova byla uskutečňována autoritářským – dominantním vychovatelem, autoritativním způsobem (vychovávaná respektuje autoritu vychovatele) a demokraticky smýšlejícím vychovatelem (založeno na vzájemné spolupráci a porozumění). Velmi důležitým prvkem je sebevýchova, jež má s rostoucími životními zkušenostmi růst a vychovávaný se má odpoutat od svého vychovatele. S náboženskou výchovou souvisí i výchova mravní = etická. Jejím úkolem je: „Záměrné působení na rozvoj citové a volní stránky osobnosti, zejména morálního myšlení, usuzování, mravního přesvědčení, sebekázně a etického jednání.“⁷ Výchova dětí v dnešní společnosti bývá často velmi konzervativní. Rodiče své děti nechtějí zatěžovat důležitými mravními životními postoji, protože si každé dítě o tom udělá obrázek samo. Bohužel toto je špatný pedagogický přístup. Kde jinde se má člověk dozvědět, co je mravní a nemravní. Jak mé chování ovlivňuje nejen mě, ale i

⁵ KOLÁŘ, Zdeněk a kolektiv. *Výkladový slovník z pedagogiky*: 583 vybraných hesel. 1. Praha: GRADA, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

⁶ KOLÁŘ, Zdeněk a kolektiv. *Výkladový slovník z pedagogiky*.

⁷ KOLÁŘ, Zdeněk a kolektiv. *Výkladový slovník z pedagogiky*.

vrstevnickou skupinu, v níž působím. Úloha rodiny je tak zcela zásadní ve vývoji každého jedince. Hodiny náboženství upozorňují na důležitost institutu rodiny. Děti se ve 3. třídě učí Desatero božích přikázání. Učí se obsah jednotlivých přikázání, tak jejich důsledky do života.

Jaké jsou tedy vlastně cíle výchovy v obecném procesu vyučování? Jarmila Skalková definuje cíl výchovy jako „zamýšlený a očekávaný výsledek, k němuž učitel v součinnosti s žáky směřuje.“⁸ Mezi obecné cíle Skalková řadí cíle jednotlivých ročníků, cíle jednotlivých předmětů zastoupené ve školním vzdělávacím programu dané školy. Každý učitel si pak definuje vlastní cíle vyučovací hodiny a cíle tematického celku, jež je objektem poznání. Schéma V. Švece, H. Filové a O. Šimoníka dává jednotlivým cílům svou hierarchii:⁹

Cíle školy (=) cíle předmětu (=) cíle ročníku (=) cíle tematického celku (=) cíle tématu (=)
cíle vyučovací hodiny

Radek Pospíšil z Masarykovy univerzity v Brně člení výukové cíle: kognitivní (poznávací, osvojování nových poznatků), afektivní (postojové, tvoření hodnotové orientace) a psychomotorické (výcvikové – osvojování psychomotorických dovedností).¹⁰ Prostřednictvím obecných cílů se spojuje učivo, které si mají žáci osvojit, s osobností žáků (rozvíjení postojů žáků, jejich motivace apod.).

1.1.3 Výchovné cíle

V hodinách náboženské výchovy (ostatně jako u všech školních předmětů) pedagog vychází z Taxonomie Benjamina S. Blooma, jež poznání konkrétního učiva řadí do 6 po sobě jdoucích fází. Jedná se o: znalost tématu a zapamatování faktů a důležitých termínů, porozumění tématu - pochopení, aplikace za pomoci abstrakce a zobecnění, analýza – komplexní rozbor na jednotlivé části, syntéza a vyvození vlastního úsudku nad tématem – hodnocení, posouzení zkoumaných materiálů. Jde o propojení učiva s činností žáků. Benjamin S. Bloom dodává, že pro dosažení následujícího stupně je třeba dosáhnout stupně nižšího. Bez perfektní znalosti problematiky (pochopení tématu, zpětná vazba) nemůže žák aplikovat své vědomosti,

⁸ SKALKOVÁ, Jarmila. Obecná didaktika. 1. Praha: ISV, 1999. ISBN: 80-85866-33-1

⁹ SKALKOVÁ, Jarmila. Obecná didaktika.

¹⁰ Úvod do pedagogiky: Cíle výchovy. *Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity* [online]. [cit. 2016-02-20].

Dostupné z: http://is.muni.cz/elportal/estud/pdf/ps09/uvod_ped/web/cile.html

nemůže kriticky nahlížet na dané téma, dále se aktivně zapojovat do vyučování formou častého hlášení nebo vyjadřovat svůj názor. Jedním z hlavních úkolů samotného pedagoga je rozvoj kritického myšlení u žáků, podpora jejich kreativního myšlení a zejména pak podpora aktivity žáků. Pedagog raději pracuje s aktivními dětmi, než se skupinou, kterou musí stále vybízet k aktivitě. Díky aktivitě také žáci dosahují vzdělávacích cílů stanovených učitelem. Aktivita žáků se pak také výrazně k lepšímu podepíše na třídním klimatu, učitel rád chodí do aktivní třídy a ví, že jeho práce má smysl a dokáže nadchnout svým přístupem. Aktivita je hnacím motorem každého pedagoga.

Je možné rozlišit tyto hlavní přístupy k určení cíle výchovy dle Poláčka¹¹:

- a) Paidocentrismus (pais = dítě) – Hlavní cíl výchovy vidí v osobnosti člověka a lze definovat další pedagogické směry (hédonismus – nejvyšším dobrem je rozkoš, racionalismus – důraz kladen na vzdělání, vitalismus – důraz na vůli)
- b) Heterocentrismus (heteros = jiný) – Hlavní cíl výchovy je mimo člověka (společnost, stát) a jejím typickým nosným elementem je přesvědčení, že rodičům by ihned po narození měly být odebrány děti a předat do výchovné instituce
- c) Teocentrismus – Hlavním cílem výchovy je dosažení dokonalosti člověka ve spojení s Bohem. Bůh je posledním cílem člověka.
- d) Kristocentrismus – Hlavním cílem výchovy není stát, ale víra v Krista, v němž je sjednoceno božské s lidským.

Jakým způsobem má zaujmout učitel náboženství? Nejprve je nutné rozdělit přístup do dvou skupin. Jinak přistupuje učitel – katecheta na prvním stupni základní školy, trochu odlišným způsobem se pak jeví práce učitele na stupni druhém, kde se setkává s dospívajícími dětmi. Obě skupiny spojuje hlásání evangelia a láska ke Kristu. Jak ale hlásat evangelium u dospívajících dětí? Děti v tomto věku hledají tu pravou cestu, hledají si nové přátele, vznikají první vztahy a někteří z nich navazují větší kontakt právě s Bohem. Proto by děti měly mít značný prostor ve vyjadřování vlastního názoru, měly by co nejvíce sdělovat své zkušenosti s Bohem a učitel by se tak měl stát aktivním posluchačem a podpěrným sloupem v tomto období života dětí. Právě ze zkušeností dětí by měl vycházet i výukový program. Každé dítě v tomto věku chce být přijato, ne odmítnuto. Úkolem učitele je také navození přátelské rodinné atmosféry ve třídě. Samozřejmě ale musí respektovat, když někdo nechce říct svůj názor a sdělovat tak své názory nebo problémy ostatním. Respektování žáků, ale i opačný přístup (re-

¹¹ POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. 1. Řím: Křesťanská akademie, 1980. ISBN 80-85866-33-1. Str. 17 - 18.

spektování pedagoga) jsou důležitým vodítkem pro správné plnění cílů v hodinách náboženství. Při sdělování se člověk stává zranitelným a jen přátelská atmosféra může dětem pomoci překonat strach ze sebeprosazení. Nejistota tak tak někdy přispívá i k tomu, že se žáci stáhnou sami do sebe, proto zde ještě markantnějším způsobem roste vliv společenství. Proto jsou pedagogům doporučována tvorba konzultačních skupin s Ježíšem uprostřed. Ježíš sám svou přítomnost garantuje skrze evangelistu Matouše: „Neboť kdekoli se shromáždí dva nebo tři v mém jménu, tam jsem já uprostřed nich.“ (Mt 18,20). Všichni křesťané byli pokřtěni a pomazáni na důkaz víry v Ježíše Krista, Pána našeho, jsme vyvoleni Bohem. Společně tvoříme společenství a celou církev. Kristus pečuje o svou početnou obec – církev. Jsme tělo Kristovo, které sám Ježíš zahrnuje svou dobrotivou láskou a citem. Církev skrze své učeníky posílá do světa hlásat radostnou zvěst – evangelium. To není jen úkol pro biskupy, kněze nebo jáhny. Je to také úkol katechetů a učitelů náboženství. Hodiny náboženství začínají znamením kříže, tudíž ohlašujeme Kristu, že jsme se tu sešli v jeho jménu a chystáme se proniknout to jeho nitra. Nejen žáci prahnou po společenství. Všichni lidé prahnou po setkávání s druhými a zejména s Kristem. Jsme jeden lid, jsme lid Boží, proto sám Bůh podtrhuje význam společenství.

1.1.4 Křesťanská výchova

Křesťanská výchova Božích dětí si uvědomuje skutečnost, že lidé jsou si sami sobě tajemstvím. Lze se poznat jen částečně, ne vždy zcela úplně. Ani zkušeným pedagogům a vychovatelům se nikdy nepodaří proniknout do tohoto tajemství, proto je výchova stále tak důležitým bodem zájmů všech církevních představitelů, kterým na výchově svých budoucích nástupců tak mimořádně náleží. Mnohé obory ve svém vývoji značně pokročily. Vzpomeňme na první let na Měsíc, dnes je možné létat na Mars atd. Vznikají moderní léky, nové technologie ve výrobě, vlády světových velmocí disponují širokou škálou atomových a biologických zbraní. Statistika z r. 1980 je velmi příznačná. Na světě existovalo tolik jaderných zbraní, že by stačilo vyhubit nejméně stokrát lidstvo a každý z nás disponuje 5 tunami výbušnin.¹² Velmi zastrašující informace. Svět se posouvá každým dnem a tato statistika je v dnešní době dávno překonána. Druhý vatikánský koncil tomuto problému věnuje značnou pozornost: „V pastorální konstituci o církvi čteme, že je nanejvýš nutné, aby se obrodila výchova srdcí a ve-

¹² POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. Str. 11.

řejné mínění bylo prodchnuto novým duchem. Lidé věnující se výchově (nejen učitelé) musí považovat péči o nové mírumilovné smýšlení nejširší veřejnosti za nejzávažnější povinnost.¹³ Cílem Koncilu bylo upozornit na vznikající celosvětové problémy a motivovat pedagogy k mravní výchově a eticky správnému životu. Definicí křesťanské výchovy se věnuje Poláček, který ji ve své publikaci definuje jako „tajemnou činnost, kterou nemůžeme dokonale poznat. Vatikánský koncil hovoří o výchově jako o utváření lidské osoby podle řádu vedoucího k poslednímu cíli a dobru společnosti.“¹⁴ Tím posledním cílem lidského života je co nejdokonaleji oslavit Boha. Křesťané takový cíl uskutečňují díky Ježíši Kristu, který je Boží dítě jako kterýkoliv vychovávaný. Cílem výchovy je podle Vatikánského koncilu dosažení plnosti Kristovy.¹⁵ Dokonalým Božím dítětem se stáváme v Kristu. Poláček upozorňuje na zbožštění úspěšných sportovců, umělců a jiných hrdinů. Mladí lidé přehlíží ideál Ježíše Krista nebo Panny Marie, kteří obětovali svůj život pro splnění Božího plánu. Každý vychovatel musí mít ale na paměti, že dosažení takového ideálu je takřka nespílitelné. Proto musí být Ježíš předkládán jako světec a vzor pro různá povolání a různé životní situace, do kterých se může dostat kdokoliv z nás. Tím vzorem se může stát i vychovatel, ke kterému bude mládež vzhlížet. Výchova a nejen ta křesťanská je poskytována vychovatelem. Křesťanská mládež potřebuje právě silnou osobnost. Rodiče tento významný aspekt výchovy přehlíží a nestarají se o náboženskou výchovu svých dětí. Zvláště v dnešní době se setkáváme se názorem, že dětem je třeba nechat volnost v jejich rozhodování a respektovat jejich svobodu názoru. Rodina je nedílnou součástí výchovného procesu, přináší svého potomka do kostela ke svátosti křtu a podporuje víru v Ježíše Krista. Právě v instituci rodiny se lidé setkávají s křesťanstvím. Samotní církevní hodnostáři věnují procesu výchovy v rodině a procesu sebevýchovy značnou důležitost. Rodina vybuduje v člověku určité návyky, jde pak jen o tom, jak si tyto postoje a návyky udržet. V tomto momentu přichází právě vychovatel, který se snaží vést k udržení zásad. Každý člověk je ale neopakovatelná bytost, proto záleží na něm, jak se této role zhostí. Podíváme-li se na učení církve, tím nejdokonalejším vychovatelem je sám Bůh. Je vzorem pro všechny. Pečuje o lid, stará se o jejich neduhy a starosti, dává jim úrodu apod. Sám Ježíš vychovával nejen své učedníky, ale také všechny, kteří se k němu obrátili. Všem takovým byla dána moc Ducha svatého. Vychovatelé se mají snažit o spolupráci s Boží

¹³ POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. Str. 12.

¹⁴ POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. Str. 12.

¹⁵ POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. Str. 13.

Trojici, protože sama výchova je díle Duchem svatého a Panny Marie. Vychovatelé mají pečovat, aby děti nepřišly na cestu neštěstí, aby duchovně nezemřely, aby v jejich životě převládala láska ke Kristu. Cílem vychovatele je dle Jaroslava Poláčka výchova nového člověka, kterým je sám Kristus. On jediný je skutečným vzorem, on je skutečně „Spravedlivý a Svatý.“

¹⁶ Kristovi se máme podobat ve všem našem konání a jednání. Tento model není založen jen na dodržování Desatera, ale i správná aplikace křesťanských zásad. Důležitým vzorem jsou i svatí, které musí mladí lidé následovat, jako oni následovali Krista. Nezapomínejme ale na fakt, že křesťanství dosahuje vyšších principů, než pouze nějaké příkazy a zákony. Vše má dopad jak praktický, tak duchovní. I výchova má svůj jasný cíl. Správná křesťanská výchova učí bojovat s problémy, ne jít proti proudu a raději pak řešit následky. Křesťanský vychovatel má plnit roli jakési duchovního otce nebo duchovní matky. Výchova v období adolescence a puberty má být protkána katechezemi, kde se mladí lidé setkávají s tajemstvím poznání Ježíše Krista. Vychovávat znamená nápravu a ochranu před zlem, výchova má také zocelovat vychovávané. Výchova je projev Boží lásky. Projevem lásky je laskavost. Radost a štěstí má přinášet do života dětí každý vychovatel. Výchova křesťanská se prolíná tak s výchovou obecnou. Církev vždy vychovávala. Prvotní církev vychovávala pomocí katechumenátu. Po pádu římského impéria se stala církev studnicí moudrostí nevzdělanců a barbarů. Do Evropy se dostávaly církevní řády, které učily základním potřebám. Bohužel na takovou výchovu dosáhly jen vyšší sociální vrstvy společnosti. Úkolem tehdejších škol byl i duchovní růst. Před Vatikánským koncilem se žádný jiný sněm nevěnoval v tak rozsáhlé míře výchovou mládeže. Průkopníkem výchovy v římskokatolické církvi se stal papež Pius XI., který ve své encyklice *Divini Illius Magistri* z roku 1929 výchovu definuje a staví jí pevné zakotvení v učení církve.

1.1.5 Výchovně vzdělávací strategie

Výchovně vzdělávací strategie vedou k rozvoji zásadních kompetencí žáků a vyžadují hojně pedagogické zkušenosti s jednotlivými formami strategií. Za pomoci výchovně vzdělávacích procesů škola u každého žáka vytváří jeho kompetence. Vzdělávací strategie je závazná pro všechny učitele na školách, nehledě na jeho zaměření. Jednotlivé výchovně vzdělávací strategie lze rozdělit:

¹⁶ POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. Str. 90.

1) **Strategie směřující ke kompetenci k učení** – zařazení problémového vyučování, vyvození cíle, společné vyhodnocení cíle vyučovací hodiny, využívání sebehodnocení žáků, zadávání samostatných prací vyžadujících aplikování získaných informací, možnost realizace vlastních nápadů a myšlenek

2) **Strategie směřující ke kompetenci k řešení problémů** – vytváření problémových situací a úkolů, propojení s ostatními předměty, využití praktických dovedností z různých oborů, pravidelný monitoring a kontrola nad prací žáků.

3) **Strategie směřující ke kompetenci komunikativní** – důraz na týmovou práci a kooperativní vyučování, možnost vyjádření vlastního názoru ve společenství, dostatečný prostor pro rozhovor, ústní a písemná realizace při aktivitách žáků, využívání moderních informačních technologií, tvorba výstupů v hodinách, brainstorming, hraní rolí, zařazení zážitkového vyučování, kontakt s různými věkovými skupinami.

4) **Strategie směřující ke kompetenci sociální a personální** – pravidla vytvářejí žáci společně s pedagogem, důraz na dodržování stanovených pravidel chování, různorodá činnost, práce v kolektivu, důraz na spolupráci, důraz na vzájemné pomoci a pochopení, rozdělení rolí ve skupině, převzetí odpovědnosti za splnění úkolu, vyjádření vlastních pocitů a názorů, důraz na příběhy za života, simulace běžných životních situací, hojnost her, pořádání společných akcí.

5) **Strategie směřující ke kompetenci občanské** – pro vyjádření názoru se využívá komunitního kruhu, metoda hraní rolí, konkrétní příklady z všedního života, modelové chování v životních situacích, ukázka negativních a pozitivních projevů chování lidí, pozitivní aktivity (tábory, setkání, sportovní příležitosti, kultura, rekreace atd.).

6) **Strategie směřující ke kompetenci pracovní** – pomoc při přípravě a organizaci společenských akcí pro ostatní, možnost tvořit pomůcky, prezentace vlastních výsledků, zapojení do školních projektů, stop trestům.¹⁷

¹⁷ Výuka Náboženství – výchovné a vzdělávací strategie vypracované Katechetickým a pedagogickým centrem Biskupství v Hradci Králové. Pastore: Výuka náboženství. *Biskupství královéhradecké* [online]. [cit. 2016-03-19]. Dostupné z: <http://www.bihk.cz/pastorace/katecheticke-centrum/vyuka-nabozenstvi>

1.1.6 Vychovatel a rodina

Všichni mají právo na křesťanskou výchovu. Právo má každá osoba, ale podmíněná křtem. Díky této svátosti se nám odpouští dědičný hřích a dítě se stává Božím dítětem. Zůstávají v nás ale následky tohoto předurčení, je pak na každé z nás, jak tuto černou skvrnu ze svého života vytěsníme. Důležitou roli hraje vychovatel, který jedince formuje. Velmi dnes je moderní teorie individualismu, hrozí však vážné nebezpečí toho, že zajde až do nežádoucího extrému.

Významnou roli ve výchově má rodina. V dětství je dítě ovlivňováno nejvíce rodinou, s příchodem do školy stoupá důležitost vychovatele. Dle J. Poláčka jsou rodiče „prvními a hlavními vychovateli svých dětí.“¹⁸ Rodiče darovali svým dětem život, proto je jejich nezpochybnitelnou povinností vést děti k víře. Dítě musí své rodiče uznávat, respektovat ve všech jejich rozhodnutích. Bohužel se tento projev vzájemného vztahu vytrácí a dnes jsou rodiče bráni jako mantinel, která brání v rozletu dítěte. To je ale mylné. Každé dítě má od narození právo na výchovu. Je to Boží dar. Povinností rodičů je výchovu a pomáhat dětem s plněním jejich životního snu. Jak má vypadat výchova v křesťanské rodině? Hlavním úkolem takových rodin je učit milovat a poznávat Boha. Církev nám díky svátostem tuto cestu výchovy nabízí. Rodina se nemá spoléhat na školu a pedagogii. Rodina má přinést do výchovy dítěte jasné hranice, za které už není dobré vcházet. Rodina má jasné říct, ano, může, ne, nesmíš! Vstřícná gesta utvořila po druhém Vatikánském koncilu také církev. Kněží zaváděly dětské mše svaté, liturgii začaly doprovázet moderní zpěvy, kněží začaly kázat i pro děti jim přístupné témata. Poté nastupuje vychovatel. Ten se musí snažit, aby se svým životem zacházel co nejdokonaleji. Vychovatel má hlásat radostnou zvěst, má vydávat svědectví o živém Bohu. Má evangelizovat všechny, kdo chtějí mít podíl na Božím království, ale i ty, kdo sedí v černém koutě a říkají ne. Církev zdůrazňuje 3 hlavní cesty (služby), které pomáhají k evangelizaci lidí. Tou první je služba učitelská (vychovatelská). Učitelé učí cestu spásy. Dalšími 2 službami jsou kněžská a pastýřská služba.¹⁹

¹⁸ POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. Str. 90.

¹⁹ Přesné znění Prohlášení o křesťanské výchově z roku 1965. Deklarace o křesťanské výchově: *Gravissimum educationis*. *Vatican* [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_cs.html

1.2 Katechetická centra

Česká biskupská konference je zřizovatelem Katechetické sekce, jenž se člení ještě do sekcí u konkrétních zřizovaných biskupství římskokatolické církve. Jedná se o: Katechetické centrum Biskupství brněnského, Centrum pro katechezi Biskupství ostravsko-opavského, Katechetické středisko Arcibiskupství pražského, Katechetické a pedagogické centrum Biskupství královéhradeckého, Diecézní katechetické centrum Litoměřice, Diecézní katechetické středisko Biskupství českobudějovického, Katechetické středisko plzeňské diecéze. Předsedou Komise České biskupské konference (ČBK) pro katolickou výchovu je Mons. Ladislav Hučko. Vedením Katechetické sekce je pověřen Mons. Karel Herbst SDB, pražský světící biskup. Metodickou Katechetické sekce ČBK je Mgr. Irena Karlová, která zastřešuje publikační činnost sekce. Hlavním posláním těchto institucí je:

- a) sloužit pro potřeby katechizace, které se týkají všech diecézí na celém území České republiky. Stará se o publikaci celonárodního významu, pořádá kongresy, obstarává kontakt s hromadnými sdělovacími prostředky
- b) Být ve službě diecézí a oblasti k šíření informací a katechetických projektů, ke koordinaci akcí ve spolupráci s diecézemi
- c) Koordinovat katechetickou činnost v celé České republice – kontakt s jednotlivými katechetickými centry, zajištění výměny zkušeností
- d) Spolupráce s katechetickými úřady v jiných zemích světa a účastnit se rozvoje katechetické činnosti na mezinárodní úrovni ²⁰

1.2.1 Katechetické a pedagogické centrum Biskupství královéhradeckého

Katechetické a pedagogické centrum se sídlem v Hradci Králové vzdělává pedagogy náboženské výchovy, které formuje a rozšiřuje jejich znalosti pořádáním odborných seminářů a kurzů. Vzdělává nejen samotné učitele náboženství, ale také kněze a jáhny. Do svého programu pravidelně zařazuje oblastní katechetické setkání či konference (za školní rok 2 setkání). Pro potřeby pedagogů pořádá pracovní schůzky, metodické semináře, duchovní obnovy.

²⁰ Poslání Katechetické sekce dostupné z oficiálních stránek ČBK: <http://www.cirkev.cz/cs/o-sekci>

Od roku 2009 vychází časopis *Cesty katecheze*. První šéfredaktorkou tohoto celostátně recenzovaného periodika je ThLic. Ing. Marie Zimmermannová, Th.D., která zastává funkci vedoucí Katechetického a pedagogického centra v Hradci Králové. Marie Zimmermannová působí na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V čele KPC stojí od roku 2004. Další činností centra je přímá katecheze v jednotlivých farnostech diecéze. Centrum také zařizuje výuku náboženství ve školách a ve farnostech. Pro školy nabízí křesťanské programy zaměřené na sociální a multikulturní výchovu. Katechetické centrum působí v konkrétních farnostech a oblastech, pro které zajišťuje metodické zázemí:

- a) Náboženské vzdělávání – tato oblast představuje nejrozšířenější činnost KPC v Hradci Králové. Náboženství se vyučuje ve farnostech a ve školách jako nepovinný předmět nebo kroužek zájmového vzdělávání. Pedagogové vštěpují svým žákům základní vhled do křesťanské nauky a víry, dále pak pomáhají žákům vytvářet základní postoje k životním situacím dle křesťanského pohledu. Náboženství učí seznamovat děti se základními křesťanskými otázkami a hledají odpovědi na tyto otázky. Náboženství je otevřeno všem lidem i bez předchozí křesťanské zkušenosti.
- b) Farní katecheze – katecheze se zabývá celistvou výchovou a vzděláním v církvi. Jejím prvořadým cílem je formování křesťanské osobnosti, která žije příkladným životem ve víře v Ježíše Krista. Katecheze se netýká jen dětí, ale také mládeže dospělých. Katechezi lze označit za každou, kde je kladen zásadní význam na život ve víře. Takové setkávání zažíváme ve farnostech, školách, vrstevnických skupinách apod. Existuje mnoho způsobu, jak vést lidi k víře. Ať už se jedná o čtení Bible, misii nebo pravidelné setkání na faře, vždy musí být spojujícím prvkem sám Ježíš.
- c) Evangelizace – úkolem každého křesťana je evangelizace. Tj. hlásání evangelia do všech koutů světa. Všichni křesťané mají zpřístupňovat poselství evangelia. Do škol jsou nabízeny preventivní programy a osvětové programy na křesťanství. Zejména Charita České republiky (zřizovaná ČBK) hojně nabízí preventivní program tzv. Ponorka, kde děti seznamují s nástrahami života. Cílem takových programů jsou informace o křesťanských kořenech naší společnosti a poselství pro svět. Preventivní programy také jasně sdělují, že křesťanství není žádná negativní sekta a učí nahlížet na naši víru jako na součást našich životů.

- d) Misijní výchova – misie není jen úkolem pedagogického centra, je úkolem celé církve. Souvisí s hlásáním evangelia do celého světa. Na misijní činnost jsou každoročně organizovány sbírky ve farnostech (př. Sbírka Svatopetrský haléř, která je následně odeslána do Vatikánu, kde sám papež vyhodnotí, do jakých oblastí budou peníze použity). Misijní činnost zastřešuje organizace celosvětového významu – Papežská misijní díla.
- e) Kontakt s ostatními katechetickými centry – Katechetické a pedagogické centrum je v kontaktu s příbuznými institucemi. Společně se setkávají na pravidelných setkáních a vymýšlí program Katechetické konference, která se koná 1x ročně.

1.3 Didaktická analýza učebnic

Výchova je zásadním úkolem každé společnosti. Osobnost, která chce obstát v socializaci, musí společnosti předložit nejrozumnější schopnosti a vědomosti. Tyto věci získáváme postupným procesem sběru informací ve školních institucích nebo nabíráním životních zkušeností. Školy jsou podstatným socializačním faktorem v životě jedince. Škola nabízí pestré škálu informací, informace se liší obtížností dle stupně vzdělávacího procesu. Moderní společnost nabízí mnohé cesty přístupu k informacím. Zásadní sbírkou informací a vědění jsou učebnice. Učebnice jsou nedílnou součástí výukového procesu. Trh s učebnicemi je opravdu rozmanitý, je nutné odlišit učebnice vyhovující škole, nevyhovující škole. Z tohoto důvodu učitelé podrobují učebnice podrobné didaktické analýze popř. jednotlivého učiva.

1.3.1 Didaktická analýza učiva

Didaktická analýza učiva je dle Jarmily Skalkové: „Hlubší myšlenková činnost pedagoga, která mu umožní proniknout z pedagogického hlediska do učební látky.“²¹ Úkolem učitele je provést rozbor příslušného tématu se snahou zaměřené na výchovné a vzdělávací cíle. Musí získat vhled do problematiky, získat o dané látce přehled, rozumět jejímu obsahu a zaměření a pochopit hlavní myšlenky. Nelehkou dovedností učitele je konkrétní učivo zasadit do prostředí jednotlivé třídy, aktualizovat učební materiály v závislosti na aktivitě žáků. Nut-

²¹ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Str. 111.

né jsou také úvahy o tom, jak žáci učivo vstřebají a porozumí mu. V samotné praxi často dochází k různým neporozuměním a nepochopením, zejména když učitel nepřesně formuluje cíl výuky. Učitel v didaktické analýze učiva promýšlí: „principy, zákonitosti, základní soustavu pojmů, které obsahuje, vedoucí mravní a etické ideje, k nimž osnovy jako celek směřují.“²² Jinou definici používá Podroužek: „Didaktická analýza učiva je myšlenková činnost učitele nebo metoda, která umožňuje pochopit obsah, rozsah a strukturu učební látky a najít výchovnou a vzdělávací hodnotu učební látky. Dále stanovit konkrétní výukové cíle v souladu s obecnými cíli výchovy a vzdělání v určitém učebním předmětu, v určitém ročníku a na určitém stupni školy.“²³ Pedagog má porozumět učivu, konkretizovat učivo na úrovni poznatků a činností. Dále si má uvědomit, jaké cílové skupině je učivo určeno a stanovit si cíl s ohledem na zvláštnosti učiva. Jak má postupovat při tvorbě didaktické analýzy? Prvním krokem je výběr tematického celku a výběr vhodných učebních pomůcek (učebnice, naučná literatura, odborné články, cvičení apod.). Druhým krokem je přesná formulace cíle vlastního tématu – promyslet cíl a komu je učivo určeno (aktivní x pasivní žáci, chlapci x dívky). Dalším krokem je diagnóza třídy, při níž musím zohlednit všechny možné vztahy ve třídě. Čtvrtým bodem správné analýzy je kostra učiva – na čem postavím výklad, jak budu vykládat, co budu vykládat. Důležitou součástí této fáze je pojmová analýza, tzn. celou problematiku si dát do souvislosti s ostatními věcmi. Pátým bodem je úvaha, jak bude učitel své žáky aktivizovat, jaké aktivity budou žáci provádět a jakou organizační formou práce budou žáci směřovat k cíli. Posledním bodem je vztah k ostatním předmětům a jejich následné propojení. Učitel hledá souvislosti v ostatních předmětech. Náboženství tak přesahuje do občanské výchovy, etické výchovy nebo i literatury.

Rámcový myšlenkový postup při provádění didaktické analýzy učiva:²⁴

1. Upřesnění tématu
2. Pedagogická diagnóza třídy

²² SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Str. 111.

²³ MIKESKOVÁ, Šárka. Didaktická analýza učiva. *Metodický portál RVP* [online]. 2012 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/s/15569/DIDAKTICKA-ANALYZA-UCIVA.html/>

²⁴ Učební texty Masarykovy univerzity [online]. Brno, 2006 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1441/jaro2006/ZS1BK_SP2/Did.analyza_uciva.pdf

3. Stanovení výukového cíle
4. Analýza mezipředmětových vztahů
5. Vytvoření pojmové struktury (pojmy známé x neznáme, hlavní x vedlejší)
6. Analýza činností a aktivit, které musíme vykonat, aby byl dosažen výukový cíl
7. Promyšlení všech dostupných vyučovacích prostředků (metody, pomůcky)
8. Promyšlení motivačního rámce vyučovací hodiny (vytvoření harmonogramu)
9. Výchovné využití tématu (každá škola vychovává)

Nedílnou součástí tohoto složitého procesu je motivace žáků. Škola musí vzbudit v žácích nadšení a nabídnout žákům smysluplné vzdělávání. Školní zařízení má pro každého z vyučovaných velký význam, protože při úzké specializaci např. na elektrikáře se žáci těžko na odborných školách setkají s dějepisem nebo výtvarnou výchovou. Škola musí vytvářet prostor pro seberealizaci a pro tvořivost jedinců. Škola musí ocenit nadaného nebo jen nadšeného žáka.

1.3.2 Učebnice

Učebnice patří ke škole neodmyslitelně jako kolo k autu. Učebnice je zásadním nástrojem vyučovacího procesu. Je historicky spjatá s edukací lidstva a její význam si uvědomovali i staří vzdělanci. První zmínky o učebnicových textech našli archeologové při vykopávkách ve dřívě vyspělé Babylónii. Byly vyryty jako velká část ostatních literárních pramenů klínovým písmem do hliněných tabulek. Ostatní zmínky pocházejí ze starověkého Egypta a Číny. Učebnicové texty se týkaly zejména náboženských příkazů a rituální praxe, dále pak vědních oborů jako aritmetika, geometrie, filozofie nebo medicína. Učebnice byly pak již účelně využívány ve starověkých civilizacích Říma a Řecka. Masové využití souvisí s rozvojem knihtisku v polovině 15. století. Významnou osobností byl Ján Ámos Komenský, který je autorem celé řady učebnic. Jen pro připomenutí jmenujme celosvětově známá díla: Svět v obrazech, Informatorium školy mateřské, Dveře jazyků otevřené atd. Komenský je považován za otce moderní didaktiky, jenž své myšlenky demonstruje v díle velmi známém - Velká didaktika. Existuje několik definic učebnic. Výkladový slovník z pedagogiky definuje: „Specificky zpracovaný učební text, který je nositelem obsahu vzdělávání a prostředkem

řízení učebního procesu.“²⁵ Jinými slovy lze definovat učebnici jako didaktický prostředek k dosažení výukových cílů, nebo zdroj informací pro učitele a žáky obecně. Jan Průcha definuje učebnici jako výtvor, který byl zkonstruován pro účely edukace. Poněkud rozdílná je definice Josefa Maňáka, jenž chápe učebnici jako učební pomůcku, jejímž hlavním úkolem je soustavný a důkladný výklad samotného učiva. Každá z definic se pokouší definovat učebnici, já se nejvíce přikláním definici Josefa Maňáka, protože považuji za klíčové sdělení o soustavném a důkladném předávání informací. Učebnice jsou zdrojem moudrosti, poznání a vědění, proto tyto učební materiály jsou v centru pozornosti a dění každého pedagoga i žáka tak intenzivně. Při procesu učení nové látky je důležité opakování a učebnice nabízí spolu s pracovními sešity skvělou příležitost pro zvládnutí učiva.

Učebnice zažily a zažívají nepochybně také svůj vývoj, proto je nutné uvést několik rozdílných definic:

- 1) „Učebnice je školní pomůcka, která obsahuje pro žáka nové učivo, cvičení, otázky, zpracované didakticky a s ohledem na cíle výchovy a vyučování a na zvláštnosti učících se. Učebnice je prostředkem učení.“²⁶
- 2) „Učebnice vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah učiva daného předmětu v daném postupovém ročníku.“²⁷
- 3) Učebnice anebo školní knihy obsahují didakticky zpracované učivo vymezené učebními osnovami a jsou základním didaktickým prostředkem při realizaci výchovně-vzdělávacím procesu. Jsou zpracované podle didaktických zásad.“²⁸

Z těchto všech definic a faktů plyne několik společných znaků:

- a) „Učebnice jsou prostředkem výchovně – vzdělávacího procesu.
- b) Obsahová část učiva vychází z osnov, vzdělávacích programů a kurikulárních dokumentů.
- c) Text učebnice je doplněn vhodnými didaktickými prostředky a je didakticky transformován pro určitý vzdělávací obor a konkrétní věkovou hranici žáka.“²⁹

²⁵ KOLÁŘ, Zdeněk a kolektiv. *Výkladový slovník z pedagogiky*.

²⁶ DOLEČEK, Josef a kolektiv. *Teorie tvorby a hodnocení učebnic pro odborné školství*. 1. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1975. Str. 25.

²⁷ WAHLA, Arnošt. *Strukturní složky učebnic geografie*. 1. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1983. ISSN: 0371-2001. Str. 12.

²⁸ PETLÁK, Erich. *Všeobecná didaktika*. 2. Bratislava: IRIS, 2004. ISBN 80-89018-64-5. Str. 57.

²⁹ WEINHÖFER, Martin. *Metoda tvorby učebnic zeměpisu pomocí analýzy učebnic zeměpisu a RVP ZV: Disertační práce* [online]. 2011, Brno [cit. 2016-04-19]. Dostupné z:

Učebnice plní několik důležitých funkcí. Skalková rozlišuje následující funkce:³⁰

- a) Motivační a sebezvzdělávací (žák si rád vezme učebnici do ruky, bude ho motivovat, motivací můžou být zajímavé obrázky, grafické zpracování, systém cvičení a úkolů, srozumitelnost textů, propojení s ostatními celky)
- b) Výchovná a rozvíjející
- c) Upevňovací a kontrolní (systém cvičení a kontroly)
- d) Poznávací a syntetizační (zdroj informací a poznatků, důležitá je návaznost)
- e) Koordinační (koordinuje výuku – práce s pracovním sešitem, interaktivními učebnicemi, zvukovými nahrávkami atd.)
- f) Orientační (učebnice má mít svou strukturu – žák se má v ní jednoduše orientovat)

Učebnice obsahuje pokladnici klíčových informací pro daná výuková témata. Jsou uspořádána tak, aby žák dosáhl jednoduše výukových cílů a snadno pochopil obsah studované látky, důležité informace si osvojil a zaujal k jednotlivým informacím určitou kritiku a postoj. Mnohé učebnice schválené MŠMT nabízejí učitelům metodické příručky, na jejichž základě si učitel vybere vhodné metody výuky a cvičení. MŠMT garantuje kvalitu učebnic. Aby mohly být využívány v praxi, uděluje Ministerstvo školství tzv. schvalovací doložku učebnic. Existuje ale i celá řada učebnic, které touto doložkou nedisponují, pak je na zvážení ředitele školy nebo samotného učitele, zdali do výuky zařadí právě takovou učebnici. Často je v takových příručkách zanesen i časový harmonogram a plán práce. Velkou pomůckou jsou návody – kuchařky, jak přistupovat k jednotlivým tematickým celkům. Takové metodické příručky jsou vydávány i k učebnicím náboženství. K procvičování a prohloubení učební látky nakladatelství nabízejí i pracovní sešity nebo listy. Tuto možnost také najdeme u několika učebnic náboženství, zejména vydaných Ostravsko - opavskou diecézí, jenž nabízí kromě výukových pracovních listů, také metodický plán a obsah učiva pro daný ročník. V českém školství existuje široká nabídka učebnic, záleží proto vždy na učiteli, jaké vhodné učebnice zvolí pro svou výuku. Zkoumání jednotlivých učebnic a učebních materiálů je plnohodnotnou pedagogickou disciplínou, jež je zastřešeno i Mezinárodní asociací pro výzkum učebnic a edukačních médií (IARTEM – International Association for Research on Textbooks and Educational Media). Tento rozvoj je aplikován zejména v zahraničí, nikoliv tak v českých poměrech. V současné době se s výzkumem, který by se přiblížil světovému standardu, v České republi-

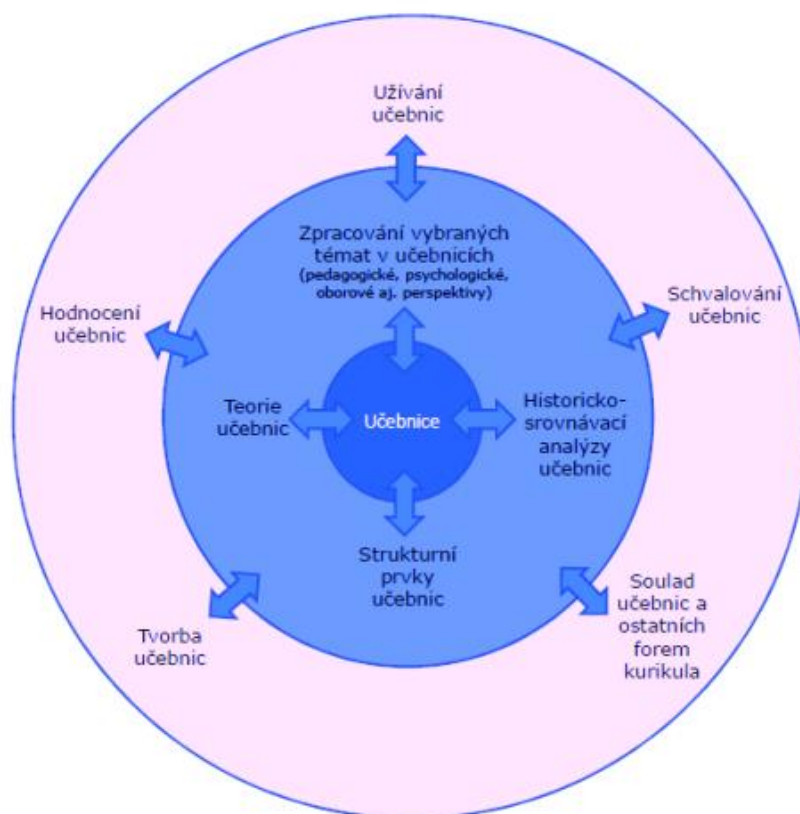
https://is.muni.cz/th/43551/pedf_d/Dis_Weinhofer_1.txt. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. Vedoucí práce Doc. RNDr. Svatopluk Novák, CSc.

³⁰ MAZÁČOVÁ, Nataša. Vybrané problémy obecné didaktiky [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014 [cit. 2016-05-03]. ISBN 978-80-7290-677-2. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1434886741.pdf>

ce nesetkáme. V letech minulých ale u nás tato pedagogická disciplína zastoupení měla. Státní pedagogické nakladatelství v Praze zřídilo Středisko pro teorii tvorby učebnic. Tato instituce vydala i několik publikací, příkladem je Učení z textu a didaktická informace od Jana Průchy (1987). Významná centra pro výzkum a analýzu učebnic byla zřízena v Hradci Králové, Olomouci, Ostravě nebo Bratislavě. Současná doba ale tak příznivá není a neexistuje žádné specializované pracoviště, které by se výzkumem učebnic zabývalo. Výzkum se takřka neprovádí, což je nesmírná škoda. Na pedagogy se valí nabídky učebnic a právě oni by chtěli znát odborný názor na některé z nich. Usnadnilo by jim to rozhodování při výběru vhodné učebnice pro žáky. Jedinou systematickou odbornou publikací je monografie Jana Průchy Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média, vydaná roku 1998. Tuto situaci si uvědomují zejména na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde vznikla Skupina pro výzkum učebnic pod vedením Josefa Maňáka. Skupina má přes 20 členů a 4x ročně se setkává na pravidelných seminářích. Aktivita směřují k systematickému a koordinovanému výzkumu učebnic. Podrobnou publikací, jež se zabývá hodnocením současného výzkumu v ČR, je Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu, vydaná v roce 2008). Cílem Skupiny je

- 1) produkce kvalitních, spolehlivých a empirických poznatků týkajících se učebnic.
- 2) Návrhy a rozvoj možností empirického zkoumání učebnic, včetně širšího kontextu jejich tvorby
- 3) Poskytování teoretické a metodologické podpory a publikační činnost³¹

³¹ Dle materiálu od KNECHT, Petr a JANKO, Tomáš. Výzkum učebnic na Pedagogické fakultě MU.

Obrázek 1: Výzkum učebnic v užším a širším slova smyslu

1.3.3 Funkce učebnic

Žijeme v době vyspělých moderních informačních technologií. Stále častěji si moderní společnost vytváří myšlenku, že počítače ovládnout veškeré sféry života. V mnoha ohledech to určitě platí. Stále ale musíme mít na paměti, že člověk je tvor biologický a jako osobnost nemůže žít pouze ve světě moderních technologií, proto ke svému bytí potřebuje klasické nástroje vědomostí v podobě odborných publikací a učebnic. Dnešní doba je charakterizována poptávkou po informacích, znalostech a vědění. Moderní technologie pomáhají celé populaci k dosahování svých cílů, třeba i ke zjednodušení práce s informacemi. Klíčovou pozici ale má v tomto procesu kniha, potažmo učebnice. Učebnice je kniha s dominující didaktickou funkcí. Učebnice je zásobárna informací. Vzdělávací proces si bez ní nedokáže snad nikdo z nás ani představit. Jan Průcha chápe učebnici jako výtvar, který je vytvořený pro specifické účely edukace.³²

³² PRŮCHA, Jan. Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média. Str. 13.

Tím nejdůležitějším pramenem od vzniku školských institucí byl sám učitel. Učitel byl studnou moudrosti, byl pramenem poznání. S pokračující dobou se začaly využívat různé učební materiály a pomůcky. Učebnice se staly nedílnou součástí vzdělávání, ať už jako pomůcka učitelů nebo zdroj informací žáků. Základními funkcemi dle Průchy jsou funkce informační, transformační, systematizační, zpevňovací, kontrolní, sebevzdělávací, integrační, koordinační a rozvojově výchovná.³³ Skalková přidává ještě funkci poznávací a motivační.³⁴ Učebnice se ale za dobu svého vývoje musely vyrovnávat a přizpůsobovat novým trendům ve školství a nejrozumnějším inovacím. Časté jsou zejména učebnice s audiovizuálními nahrávkami a programy doprovázené obrázky. Takový typ učebnic využívají obvykle učitelé cizích jazyků. Některé funkce se ale s nástupem moderních technologií dostávají do popředí významu. Uvedme si jeden příklad. Každý z pedagogů může poskytnout své připravené materiály na webový portál. Všichni mají příležitost vytvářet učební texty. Vzniká tak soustava spleť mnoha textů, které ne vždy odpovídají svou kvalitou. Do popředí vystupuje funkce koordinační. Je těžké koordinovat nabídku velkého množství textů. Text je přístupný všem, žák má tak snadný přístup k informacím. Bohužel není v jeho silách si vybrat zcela legitimní text, ze kterého by pochopil podstatu zkoumaného jevu. Úkolem žáka je osvojovat si poznatky v celkovém kontextu souvislostí. Může tak snadno dojít k deformaci motivace žáka a tento jev není určitě žádoucí. Josef Maňák obohacuje jednotlivé funkce o další. Vyslovil názor, že funkce normativní nebo unifikující bude vymezovat požadavky na učivo. Měla by vytyčovat a sjednocovat normy (požadavky) na příslušné obory a ročníky, na základě ukazatelů, které definují odborníci. Maňák ve své stati Funkce učebnice v moderní škole nabádá vytvořit schvalovací komisi, která bude zkoumat učivo z hlediska, zdali nebylo podáno direktivním způsobem.³⁵ Některé údaje jsou v učebnicích nesmyslné, proto by akreditační komise na základě komise schvalovací rozlišovala obsah učebnic. I učebnice náboženství mají své minusy. Příkladem je horší grafické zpracování, menší přehlednost v textu, málo cvičení a úkolů. Všechny tyto aspekty vyplynou v praktické části práce.

³³ PRŮCHA, Jan. Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média. Str. 19-20.

³⁴ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Str. 104.

³⁵ KNECHT, Petr, Tomáš JANÍK a kol. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu: Funkce učebnice v moderní škole* [online]. Brno: Paido, 2008 [cit. 2016-05-03]. ISBN 978-80-7315-174-4. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/weduresearch/publikace/pvtp11.pdf>

A jaké jsou požadavky pro kvalitní učebnici? Základní body definuje Jana Fialová: odborné hledisko, soulad s ŠVP, srozumitelnost, psychologické hledisko, jazyková a stylistická kvalita, kvalitní grafické zpracování, motivace ke studiu, vzbuzení zájmu o problematiku, skladnost – dobrý rozměr, trvanlivost.³⁶

1.3.4 Struktura učebnice

Učebnice je publikací, která neobsahuje jen prostý text doplněný o obrázky a ilustrace. Struktura učebnic je velmi složitým edukačním procesem. Není jednoduché složit jednotlivé komponenty (text, fotografie, úkoly, cvičení, grafická úprava atd.). Díky těmto prvkům se z učebnice stává nejdůležitější vzdělávací pomůcka, která napomáhá žákům pochopit a prohloubit studovanou učební látku. Učebnici tvoří několik důležitých aparátů. Prvním aparátem je srozumitelnost – obtížnost textu. Ten umožňuje žákovi seznámit se s učivem, pochopit obsah a studované učivo rozvinout a prohloubit. Tento aparát také výrazně prohlubuje motivaci k učivu. Motivaci musí mít každý žák. Kvalitní učební materiály jsou výrazným pomocníkem k získání motivace ke studiu obecně. Druhý aparát zajišťuje, že text je vhodně rozvrhnut a je vytvořen dobrý obsah učebnice. Druhý aparát se obecně věnuje didaktické vybavenosti učebnici, což je hlavním cílem praktické části této práce.

Dle Jany Fialové tvoří základní strukturu učebnice tyto aparáty:³⁷

- a) výkladová složka (prezentace učiva – text, obrazový materiál)
- b) nevýkladová složka (řídí vyučování a učení – otázky, úkoly, cvičení, odpovědi, náměty k zamyšlení atd.)
- c) orientační složka (obsah, rejstřík)

³⁶ FIALOVÁ, Jana. *Význam učebnice pro výuku* [online]. 2013, 21 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/TTnet/workshop_cerven_2013/Vyznam_ucebnice_pro_vyuku.pdf

³⁷ FIALOVÁ, Jana. *Význam učebnice pro výuku* dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/TTnet/workshop_cerven_2013/Vyznam_ucebnice_pro_vyuku.pdf

1.3.5 Výzkum učebnic

V České republice je výzkum učebnic zastoupen 2 hlavními oborovými přístupy. Prvním typem je kurikulární přístup, který se zabývá zejména vztahem kurikula (vzdělávací programy) a učebnice. Tato metoda zkoumá učivo v učebnicích. Druhý přístup se nazývá psychodidaktický, jehož hlavními cíli studia je transformace, artikulace obsahu učiva. Dále pak sleduje styly práce s učebnicí v procesu výuky a zkoumá vlivy učebnic na učitele a žáky. Učebnice jsou důležitým didaktickým prostředkem. V každé učebnici lze tvořit metodologii výzkumu učebnic. Učebnice mají své konkrétní vlastnosti. První vlastností je struktura učebnice. Jednoduché dělení nabízí Josef Maňák: verbální složku a neverbální složku strukturované do specifických složek. V této struktuře oddělujeme 36 komponentů (27 verbálních a 9 obrazových), jež jsou zařazeny do 3 kategorií:

- a) Aparát prezentace učiva (témata, shrnutí učiva, modely, výkladový text)
- b) Aparát řízení učení (otázky a úkoly k tématům, cvičení, rozlišení barvy písma pro určité části učiva)
- c) Aparát orientace v učebnici (členění na lekce, rejstřík)³⁸

Na základě výskytu jednotlivých komponentů ve vyjmenovaných kategoriích se vypočítávají koeficienty. Všechny koeficienty jsou počítány v mezích teoretických hodnot 0 až 100%. Pro jednotlivé učebnice tedy platí, čím více se horní hodnota (E) blíží 100% hodnotě, tím je její didaktická vybavenost vyšší. Didaktická vybavenost (E) učebnic je ale značně proměnlivá, o čemž se můžete přesvědčit v praktické části, kde demonstruji hypotézu, že ne vždy nové učebnice dosahují kvalitou úrovně učebnic staršího data vydání. Maximální hodnota (E) je 100%. Dílčí koeficienty pro analýzu didaktické vybavenosti učebnic jsou:

- a) Koeficient využití aparátu prezentace učiva (E1)
- b) Koeficient využití aparátu řízení učení (E2)
- c) Koeficient využití aparátu orientačního (E3)
- d) Koeficient využití verbálních komponentů (E4)
- e) Koeficient využití obrazových komponentů (E4)

³⁸ SÝKORA, Miloslav. *Učebnice: Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. 1. Praha: EM - Effect, 1996. ISBN 80-900566-1-X. Str. 21.

M. Sýkora rozděluje učebnici na 2 části - část výkladovou a nevýkladovou. Výkladovou část tvoří tyto aparáty: ³⁹

- a) základní text, doplňkové texty
 - a. slovo ke čtenáři
 - b. dokumentační materiály
 - c. materiály k nepovinnému osvojení
- b) vysvětlující text
 - a. poznámky a vysvětlivky
 - b. slovníčky
 - c. abecední seznamy

Nevýkladovou část tvoří:

- a) aparát řízení
 - a. otázky
 - b. úkoly
 - c. tabulky
 - d. odpovědi
- b) ilustrační materiál
 - a. technické a předmětné situace
 - b. obrázky, schémata, plánky, diagramy
 - c. fotografie, koláže
 - d. mapy
- c) orientační aparát
 - a. předmluva, úvod
 - b. obsah
 - c. rozdělení na jednotlivé části, prostředky grafické úpravy
 - d. znaky a symboly
 - e. věcné a jmenné rejstříky
 - f. bibliografie
 - g. záhlaví

V mé práci se ale budu věnovat souboru komponentů dle Jana Průchy: ⁴⁰

³⁹ SÝKORA, Miloslav. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. 1. Brno: Paido, 1996. ISBN 8085931494. Str. 141 - 142.

1. Aparát prezentace učiva

a. Verbální komponenty

- Výkladový text prostý
- Výkladový text zpřehledněný (přehledná schémata, tabulky k výkladu učiva)
- Shrnutí učiva k celému ročníku
- Shrnutí učiva k tematickým celkům
- Shrnutí učiva k předchozímu ročníku
- Doplnující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky)
- Poznámky a vysvětlivky
- Podtexty k vyobrazením
- Slovníčky pojmů a cizích slov s vysvětlením

b. Obrazové komponenty

- Umělecká ilustrace
- Nauková ilustrace (schématické kresby, modely aj.)
- Fotografie
- Mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy
- Obrazová prezentace barevná (použití nejméně jedné barvy odlišné od barvy běžného textu)

2. Aparát řízení učení

a. Verbální komponenty

- Předmluva pro žáky
- Návod k práci s učebnicí pro žáky nebo učitele
- Celková stimulace (podněty k zamyšlení)
- Stimulace detailní (otázky v průběhu témat)
- Odlišení úrovně učiva (základní – rozšiřující)
- Otázky a úkoly za témata
- Otázky a úkoly k celému ročníku
- Otázky a úkoly k předešlému ročníku
- Instrukce k úkolům komplexnější povahy (návodů k pokusům, pozorování)
- Návrhy pro mimoškolní činnosti využívajícího učiva
- Explicitní vyjádření cílů učení pro žáky

⁴⁰ PRŮCHA, Jan. Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média. Str. 141 - 142.

- Prostředky a instrukce pro sebereflexi žáků
- Výsledky úkolů a cvičení
- Odkazy na zdroje ostatních informací

b. Obrazové komponenty

- Grafické symboly vyznačující určité části textu (odlišení pouček, úkolů, pravidel)
- Užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu
- Užití zvláštního písma pro určité části verbálního textu
- Využití přední nebo zadní obálky pro schémata, tabulky

3. Aparát orientační

a. Verbální komponenty

- Obsah učebnice
- Členění učebnice na tematické bloky, kapitoly
- Marginálie, živá záhlaví
- Rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)

Není podstatné se zabývat všemi komponenty. Pro účely mé práce bude stačit vymezení několika důležitých faktorů. Z prvního aparátu prezentace učiva považuji za důležité následující komponenty: výkladový text prostý a zpráhledněný, shrnutí učiva k tématům, doplňující materiály a texty, poznámky a vysvětlivky, slovníček pojmů a cizích slov. Z obrazových komponentů vybírám: ilustrace (umělecké a naukové), fotografie, mapy, plány, grafy a grafické oddělení běžného textu a textu rozšiřujícího apod. Tento aparát dotváří učebnici zajímavou a atraktivní. Z aparátu řízení učení považuji za nejdůležitější: předmluva pro žáky, návod k práci s učebnicí, podněty k zamyšlení, otázky a úkoly za témata nebo k celému ročníku, návody pro mimoškolní činnost, sebereflexe žáků, odkazy na jiné zdroje vzdělávání. Nezbytným požadavkem jsou také správné výsledky cvičení a úkolů, jež žákům poslouží jako zpětná vazba. Z obrazových komponentů vybírám: barevné a grafické odlišení pouček, pravidel a úkolů, užití zvláštní barvy a zvláštního písma pro zvýraznění důležité sekce v učebnici. Z posledního aparátu orientačního jsou pro didaktickou analýzu důležité všechny body. Jedná se o: obsah učebnice, členění učebnice na kapitoly, marginálie, rejstříky.

Každý učitel stojí před otázkou, co je v konkrétní učebnici zásadním tématem a co lze považovat za doplňující učivo. Z mé učitelské profese mám zjištěno, že snahou starších

učebnic bylo do žáků dostat co nejvíce informací, což mohlo vést k demotivaci žáků. Učebnice měly tvrdé nároky, jež někteří žáci s vypětím všech sil zvládali nebo zcela vypouštěli. Možná to je také důsledkem zmírnění požadavků na žáky a změnou smýšlení ve školství obecně. Učitel také musí provést evaluaci – hodnocení. Jaké jsou silné nebo slabé stránky učebnice? V čem spočívá její největší kouzlo? V čem je lepší než ostatní? Jsou na trhu jiné, lépe vypracované? Odpověď na tyto otázky nabízí podrobná didaktická analýza. Ta také nabízí prostor pro korekci, vylepšení didaktické vybavenosti učebnice. Zásadním cílem didaktického rozboru je aplikace do praxe. Lze vyvodit několik bodů, jejichž úkolem je pouze hodnotit a analyzovat danou učebnici, ne odsoudit a informovat o její nefunkčnosti. Právě proto je tak zásadní didaktický rozbor, který by na nedostatky upozornil. O tom, zda bude zkoumanou učebnici pro výuku používat, či ne, vždy rozhodne sám pedagog. Mnohdy, a v oblasti náboženské výchovy zvláště, nabídka učebnic není široká, proto mu nezbývá nic jiného, než dále pracovat s onou zkoumanou učebnicí, i když analýza odhalila nedostatky. Úkolem každé učebnice je předkládání učiva žákům. Starší generace, navštěvující školy před rozpadem socialistického státu, si pamatuje tendenčně psané učebnice dějepisu s úmyslem manipulace. Některá témata byla tabu, nesměla se vůbec vyučovat. Učebnice musí respektovat osobnost žáka, musí respektovat vývojové zvláštnosti konkrétních žáků, dbát na jeho zaměření a názory. Musí předkládat korektní informace související s vytvořeným školním vzdělávacím programem.

1.3.6 Diagnostická činnost učitele

V první řadě je třeba mít na paměti didaktickou koncepci autora – v jakém duchu se nesou hlavní myšlenky autora? Navazujícím bodem je odhalení základních nosných prvků samotného učiva a rozlišení od vedlejších doplňkových témat. V dobrých učebnicích by tato koncepce měla být graficky vyjádřena nebo slovně popsána. Dále pak zkoumající musí rozluštit, jak je učivo srozumitelné pro danou třídu a věkovou kategorii. Dobrá učebnice respektuje vývojové zvláštnosti žáků a předjímá možné obtíže žáků při práci s učebnicí. Neméně důležitým hodnotícím prvkem je zdravá úvaha nad tvořivostí žáků, nakolik učí samostatnému aktivnímu vystupování a kolik prostoru věnuje součinnosti teorie a praxe. Všímaté žáky také určitě upoutá formální a grafické zpracování onoho učebního materiálu. Dobrá kvalita ilustrací, obrázků, grafů a výukových textů je určitě vítána. Učebnice by měla splňovat nejvyšší pravopisné a gramatické normy českého jazyka, snad každý si vybaví několik chyb, kterých se dopouští samotní novináři v médiích. Učební materiál musí předkládat verifikovaná fakta, proto často sleduje aktuální změny ve společnosti. Náboženské učebnice tak musí splňovat

přísné podmínky dané církví, proto jsem se na začátku teoretické části věnoval vymezení konfese. Kvalitní učebnice mají svou návaznost, hierarchii. V některých případech se setkáme s propojením na další příbuzná témata nebo učební texty. Žijeme v době plné moderních prvků, proto se také objevují audiovizuální pomůcky nebo pracovní sešity pro prohloubení učiva. Výpočetní technika nabízí šikovného pomocníka. Příkladem je portál dumy.cz, kde je uložena široká paleta prezentací a cvičení.⁴¹ Učitele vyučující cizí jazyky v hojnosti využívají audio nahrávky na CD-ROMech atd.

1.4 Shrnutí teoretické části

V teoretické části práce jsem představil platnou školní legislativu, která se vztahuje k předmětu náboženská výchova. Náboženství je součástí vzdělávacího procesu a má ve školství pevně zabudovaný pozici. Tento předmět musí vždy vyučovat odborník s pedagogickým a teologickým vzděláním, který vystupuje nejen v pozici pedagoga, ale také usměrňuje názory a mravní život vychovávaných. Úkolem pedagoga není pro děti obzvláště nepříjemné „biflování“ nejdůležitějších témat, ale spíše vnášet zásadní křesťanské zásady a myšlenky do života dětí. Proces výchovy je postaven nad výchovu obecného charakteru, vychovávat děti křesťanským způsobem je konkrétní cíl každého vychovatele. Učit děti mravnímu životu. Je to úkol velmi obtížný. Na pomoc pak přicházejí nejrůznější motivační prvky a edukační pomůcky, mezi které také zahrnujeme vhodné učebnice. Učebnice je od vzniku ucelených školních systémů nejdůležitější vzdělávací pomůckou. Jsou také předmětem vědeckého bádání a uznávanou vědeckou pedagogickou disciplínou. Teoretická část informuje o struktuře učebnice, o funkcích učebnice a o praktickém využití učebnice. Zásadní kapitolou je didaktická analýza učebnic, kde představuji konkrétní prvky didaktického rozboru a stavím do popředí práci pedagoga, který by měl umět provést základní diagnózu učebnice, podle které bude vzdělávat své žáky.

⁴¹ Pozn. DUMY = digitální učební materiály.

PRAKTICKÁ ČÁST

Hlavní cíl praktické části mé práce bude didaktická analýza učebnic náboženství. Učebnice představují nejdůležitější zdroj poznání ve školním prostředí. Dobrá učebnice je základem kvalitní a dobře vedené výuky, proto vám prezentuji učebnice v českém jazyce, které jsou nabízeny pro předmět náboženská výchova. Budou zastoupeny učebnice staršího data vydání, detailně rozeberu i učebnice moderní a učebnice zcela nové generace. Pro účel mé práce vybírám rozmanité spektrum učebních textů, aby výsledky byly opravdu co nejvěrohodnější.

1.5 Metodika výzkumu

Učebnice obsahují mnoho informací, proto volím metodu podrobné analýzy, při níž nám vyplynou slabé a silné stránky jednotlivých učebnic a dokážeme si tak zodpovědět vyřčené hypotézy. Důležitá data jsem získal analýzou vybraných komponentů, které jsem definoval v teoretické části práce. Komponentů didaktické analýzy je celkem 36, pro cíl mé práce používám komponentů jen 26. Tyto komponenty jsou nejvíce používané a jasně identifikující vlastnosti učebnice. Pro dosažení cíle výzkumu jsem vybral následující komponenty didaktické analýzy jednotlivé učebnice.

1. Aparát prezentace učiva

- a. Verbální komponenty – výkladový text prostý, výkladový text zpřehledněný, shrnutí učiva k tematickým celkům, doplňující texty (materiály), poznámky a vysvětlivky, slovníčky pojmů – cizích slov
- b. Obrazové komponenty – naukové a umělecké ilustrace, fotografie, mapy, grafy, odlišnost barvy a písma od běžného textu

2. Aparát řízení učení

- a. Verbální komponenty – předmluva (úvod), návod pro práci s učebnicí pro učitele, podněty k zamyšlení, otázky a úkoly za lekcí, návody pro mimoškolní aktivity žáků, sebehodnocení žáků, výsledky úkol a cvičení, odkazy na jiné zdroje

- b. Obrazové komponenty – odlišení pouček a úkolů, grafické symboly vyznačující určité části textu, užití zvláštního typu barvy a písma pro text, využití zadní strany pro schémata a tabulky
3. Aparát orientační – obsah učebnice, členění učebnice na jednotlivé tematické celky, marginálie, rejstřík

Výzkum bude zahrnovat vybrané učební tituly, které jsou k dispozici na českém trhu z předmětu náboženská výchova. Učebnic náboženství není tak velké množství jako třeba učebnic dějepisu nebo matematiky. Proto jsem pro účel zkoumání vybral učebnice přeložené do českých škol z rakouského originálu, dále pak učebnice nakladatelství Portál a soukromých církevních nakladatelů. Zajímavostí je učebnice z francouzského prostředí *Chemin vers le Pardon* (v překladu Cesta k odpuštění), která je spíše svým rozsahem příručkou, ale v mnoha ohledech demonstruje rozvoj francouzského školství v oblasti tvorby učebnic do náboženské výchovy. Učebnice připravuje děti na první svaté přijímání. Tento učební materiál bude také předmětem mého zkoumání. Učebnice náboženství jsou také vydávány jednotlivými římskokatolickými institucemi, které se věnují výchově a katechezi žáků. Součástí mého výzkumu je učebnice z nakladatelství Fraus, která se velmi okrajově také dotýká náboženství a je dobrým ukazatelem při hodnocení didaktické vybavenosti učebnic. Důležitou poznámkou je, že cílovou skupinou učebnic byly učební materiály pro druhý stupeň základních škol nebo středních škol. Mnohé střední školy také mají v nabídce studia náboženskou výchovu (příkladem je Biskupské gymnázium Žďár nad Sázavou, Církevní gymnázium v Kutné Hoře atd.), zřizovatelem těchto středních škol a gymnázií jsou církevní instituce. Na závěr praktické části představím didaktickou analýzu učiva, kterou je nutné provést z organizačních důvodů a z důvodu analyzování jednotlivých témat v rámci ročního vyučovacího procesu.

1.5.1 Cíle výzkumu

Cílem mého výzkumu je porovnání vybraných učebních titulů pro školní předmět náboženství. Pomocí vybraných titulů hodnotím formálně – didaktické stránky učebnic náboženství užívaných římskokatolickým biskupstvím královehradeckým na základě kritérií didaktické kvality učebnice, přijatých odbornou didaktikou. V průběhu praktické části didaktiky přiblížím obsah učebnic pro náboženskou výchovu.

1.5.2 Postup při výzkumu

- a) Stručné údaje o učebnici dle doložky ČSN ISO 690
- b) Obrázek desky titulu a ukázka stránky v učebnici
- c) Didaktická analýza učebnice pomocí přiložené tabulky
- d) Silné a slabé stránky učebnice, náměty na zlepšení vybavenosti učebnice
- e) Závěreční hodnocení didaktické vybavenosti učebnice

1.6 Výzkum – didaktická analýza učebnic

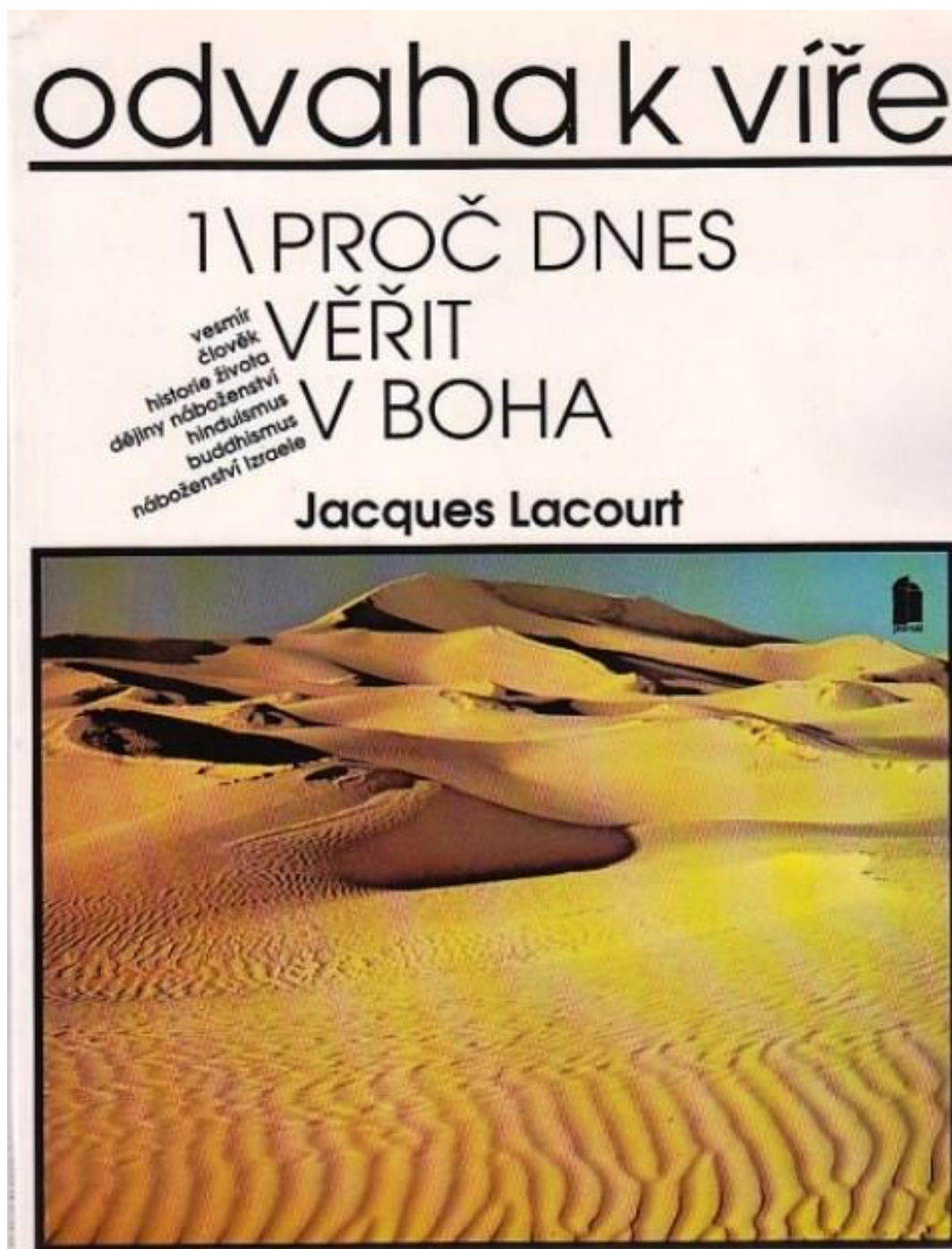
1.6.1 Odvaha k víře – Proč dnes věřit v Boha?

LACOURT, Jacques. *Odvaha k víře: Proč dnes věřit v Boha?*. 1. Praha: PORTÁL, 1991. ISBN 80-85282-03-3.

Z francouzského originálu „*Au risque de croire*“ přeložil Zdeněk Kolář. Celá učebnice je o hledání smyslu víry, o tom, zdali Bůh proniká v dnešní moderní době do života lidí. Autor v předmluvě svého učebního textu připodobňuje tuto otázku ke svému synovi, který stále o něčem diskutuje, obzvláště o věcech víry. Autor tuto otázku slyšel mezi mládeží, proto v této učebnici argumentuje, že dnes věřit je právě tak moudré, jako tomu bylo v minulosti. V učebnici odpovídá na další otázky: „Může se rozum dnešního člověka snášet s křesťanskou vírou? Je vývoj lidského poznání v rozporu s obsahem víry, nebo nám naopak poskytuje nové důvody k víře?“ Právě k lidem, kteří si kladou tyto otázky, se Lacourt obrací a odpovídá jim na jejich otázky. Nejen těmto pochybovačům se snaží ukázat, že víra není neslučitelná se moderním rozumem a může prohlubovat i moderní myšlení. Autor nedokazuje, není to jeho cíl.

Snaží se jen ukázat, co je smyslem víry v Boha a jaké důsledky v praktickém životě tato víra může mít. Upozorňuje, že odvaha k víře ho přivedla k radosti z poznání vzkříšeného Krista.

1.6.1.1 Fotografie učebnice

Obrázek 2: Obálka učebnice Proč dnes věřit v Boha

Přenos života

Z 500 miliónů spermií jediná pronikne vajíčkem, jehož objem je padesátitisíckrát větší než objem spermie.

Zatím se dovršuje spojení buněčných jader, celek, který se chystá vytvořit; když se přestává spojovat, poznává nepředstavitelnou aktivitu. V nové buňce, která se objevuje, jsou spojeny dvě buňky mateřské a jsou vytvořeny již dvě sady chromozomů, které řídí toto první buněčné dělení. Bude mnoho dalších chromozomů. Mladícké embryo se vrhá do života!

Jsme si jisti, že veškerá dědičná informace se nachází v první buňce embrya. Ta obsahuje program tak přesný, že biolog by byl schopen předvídat - od tohoto stadia -, zda lidská bytost bude mít světlé vlasy a modré oči, zda bude mít astma či nikoliv, zda bude mít vysokou nebo malou postavu.

Veškerý program jeho budoucnosti je v tomto embryu, maličkém, ale samostatném, s přesnou směrnicí, vytyčenou jeho dědičnou informací, na niž již nebude možné nic měnit, protože k počáteční genetické informaci nelze nic připsávat.

Lidská bytost tedy existuje od prvních hodin oplodnění. Kdo jí bude moci upřít právo na život? Nic jí nechybí, aby byla člověkem, jedině čas a dokonale vhodná výživa. V matce, v níž žije jako cizopasník - ale mateřské tělo je uzpůsobeno, aby se vyvarovalo jeho vypuzení! - dítě čeká jen na potravu, která genetickému kódu dovolí vytvořit tělo podle jeho instrukcí!

Obrázek 3: Konkrétní stránka učebnice (str. 26)

skvěle a každý hovor by byl podle potřeby spojen.

Co lze říci o organizaci oka, mimořádného televizního přístroje, který přenáší do mozku fotografie, jež naexponuje? Na lidské sítnici se napočítají čtyři milióny kuželů, které přijímají světlo, z nichž každý je spojen s jedinou nervovou buňkou a slouží zejména v denním vidění pro rozlišení tvarů a barev. Pro noční vidění 125 miliónů tyčinek, rozdělených v periferních zónách sítnice, slouží k přijímání vzruchů. Počet vláken nervu, který umožňuje vidět, tedy optického nervu, může dosáhnout miliónu! Pokud jde o čočku, která má stejnou funkci jako objektiv, lze říci, že je nadřazena všem nejdokonalejším optickým přístrojům, protože se může přizpůsobit a vidět na různé vzdálenosti úpravou zakřiveného povrchu, totiž stažením nebo rozšířením očního svalu.

Srdce je neúnavný stroj, který funguje jako pumpa dnem i nocí, až do devadesátí i sta let, se sedmdesátí úderů za minutu. Za den jím proteče na 14 tisíc litrů krve.

Dýchací ústrojí a funkce průdušek, vyměšovací ústrojí a úloha ledvin, mechanismy, které se účastní velkých vyživovacích funkcí s neurovegetativním systémem, krevní oběh a funkce krve i miliónů krvinek, sluchový a čichový systém, to všechno odhaluje dokonalou organizaci ve službě života.

Jaký architekt naprogramoval všechny nespočetné organické funkce?

Embryologie, jak známo, studuje různé etapy při utváření nového organismu, počínajíc

samotnou zárodečnou buňkou, jako je vajíčko. Každý jedinec pochází ze spojení dvou pohlavních buněk, nazvaných vajíčkem u ženy a spermií u muže. Každá z těchto buněk nosí polovinu nezbytných prvků k vytvoření zvláštní buňky, vajíčka. Jaká podivuhodná síla je ve vajíčku, které se začíná dělit! Sedm dní po oplodnění utváří budoucího člověka jen malá skupina buněk, která váží méně než tisícinu gramu. A přesto má embryo v sobě již veškerou potřebnou sílu, aby se mohlo stát - s přispěním matky - po osmi měsících zárodkem o 2400 gramech a délce 45 centimetrů a následující měsíc spatřit světlo světa s tělem kouzelně vytvořeného dítěte. Ponese viditelné rysy podobné rysům svých rodi-

čů a bude moci svým způsobem přenášet svému potomstvu určité dědičné znaky. Všechny tyto divy studuje genetika.

Obdivuhodná organizace lidského těla je pro mne znamením rozumové tvůrčí potence. Jistě, lidský organismus je křehký a podléhající nemocem. Člověk je z větší části zodpovědný za své zdraví a za zdraví svého potomstva. To neznámá, že není zapotřebí vysvětlit mimořádnou organizaci těla muže a ženy.

Lidský život

Existence člověka je velkou otázkou. Cítím, že existuji. Jak je to zvláštní! „Jsi, existuješ, to je pravda,“ říkám si. Ale jsi skutečně nezbytný? Ne, mohl jsi

Nejsem absolutní

"Samozřejmě zkušenost, o níž nelze diskutovat, o níž nepochybuje žádný filosof, žádný myslitel hodný toho jména, je zkušenost mé nahodilosti, totiž mého neodůvodněného, ne nezbytného bytí. Nejsem nutnou bytostí ve světě. Jakmile poznávám sebe samého, dospívám k dvojmu konstatování svého narození a své budoucí smrti.

Ale pohoršení z mé nahodilosti se netýká jen dvou krajností mé existence tak, jak je chápu. Pohoršení je vidět stále během celého mého života.

Čas nás strhává s sebou, nemohl by se kvůli nám zastavit. Jen krátce se zdržíme, nejsme trvalé a stálé bytosti. Dokonce i naše "Já" je jen shlukem pomíjivých obrazů, jako na filmovém plátně... Jsem nahodilý, ne nezbytný. Nejsem absolutní."

J. Steinman, Křesťanský zákon pro každý den, s. 31

Velké rozechvění života

"Tatáž řeka života, která prýští mými žilami dnem a nocí, plyne světem a tančí v rytmickém tepu.

Tentýž život kolébá příliv a odliv v oceánu, kolébce zrození a smrti. Cítím své údy, jak velebí tento vesmírný život. A jsem naplněn hrdostí, neboť má krev tančí za velkého tlukotu života a věků."

Thákur, indický básník

Obrázek 4: Konkrétní stránka učebnice (str. 27)

1.6.1.2 Didaktická analýza učebnice

Aparát řízení učení		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Předmluva pro žáky	➡	
Návod k práci s učebnicí pro učitele		➡
Podněty k zamyšlení	➡	
Otázky a úkoly za lekcí		➡
Návody pro mimoškolní aktivity žáka		➡
Prostředky pro sebereflexi žáka	➡	
Výsledky úkolů a cvičení		➡
Odkazy na jiné zdroje	➡	
Obrazové komponenty		
Odlišení pouček, úkolů, pravidel	➡	➡
Užití zvláštní barvy pro odlišení textu		➡
Užití zvláštního písma pro odlišení textu	➡	

Tabulka 1: Aparát řízení učení (Odvahe k víře, díl 1)

Tabulka 2: Aparát prezentace učiva (Odvaha k víře, díl 1)

Aparát prezentace učiva		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Výkladový text prostý	➡	
Výkladový text zpřehledněný		➡
Shrnutí učiva k tématickým celkům		➡
Doplňující texty	➡	
Poznámky a vysvětlivky	➡	
Slovníčky pojmů a cizích slov		➡
Obrazové komponenty		
Umělecká ilustrace		➡
Nauková ilustrace		➡
Fotografie	➡	
Mapy, grafy, plány		➡
Odlišnost barvy a písma od běžného textu	➡	

Aparát orientační		
	ANO	NE
Obsah učebnice	➡	
Členění na kapitoly, tématické bloky	➡	
Marginálie	➡	
Rejstřík	➡	

Tabulka 3: Aparát prezentace učiva (Odvaha k víře, díl 1)

1.6.1.3 Hodnocení učebnice

Tato publikace není klasickou učebnicí. Nalezneme zde texty, které zřetelným způsobem odpovídají na stěžejní otázku vyřčenou samotným autorem: „Proč máme dnes věřit v Boha?“ Budu ale tento učební text nazývat učebnicí, protože se sama ona jeví jako učebnice pro střední školy a pro ty, kteří hledají odpověď na otázku, proč vlastně lidé věří v Boha a jaké to má důsledky do života? Učebnice je svou povahou náročným učebním materiálem. Užívání této učebnice potřebuje znalost základních křesťanských témat. Je dělena do tematických bloků. Z didaktické analýzy vyplývá, že v učebnicích staršího data vydání chybí moderní grafická úprava, která zpřehledňuje učební látku. Nakladatelé učebnic si zakládají na grafickém zpracování, kdežto učebnice staršího data vydání kladly hlavní důraz na informace. V moderních učebních textech jsou velmi často kontrastně barevně odlišeny hlavní informace, informace doplňující studium, zápis nebo shrnutí kapitoly tematického celku. Odlišení textu běžného se neliší od textu naukového a styčného. Učebnice odlišuje 2 velikosti písma, neodlišuje ale barvu písma. Z verbálních komponentů nejsou zastoupeny otázky a úkoly v jednotlivých kapitolách, což považuji za velmi nevhodný aspekt. Pomocí úkolů a souboru cvičení žáci memorují své dosažené vědomosti, upevňují si je a rozšiřují. Z chybějícího aparátu prezentace učiva vybírám shrnutí učiva. Každý žák by se měl pokusit o formulaci nejdůležitějších

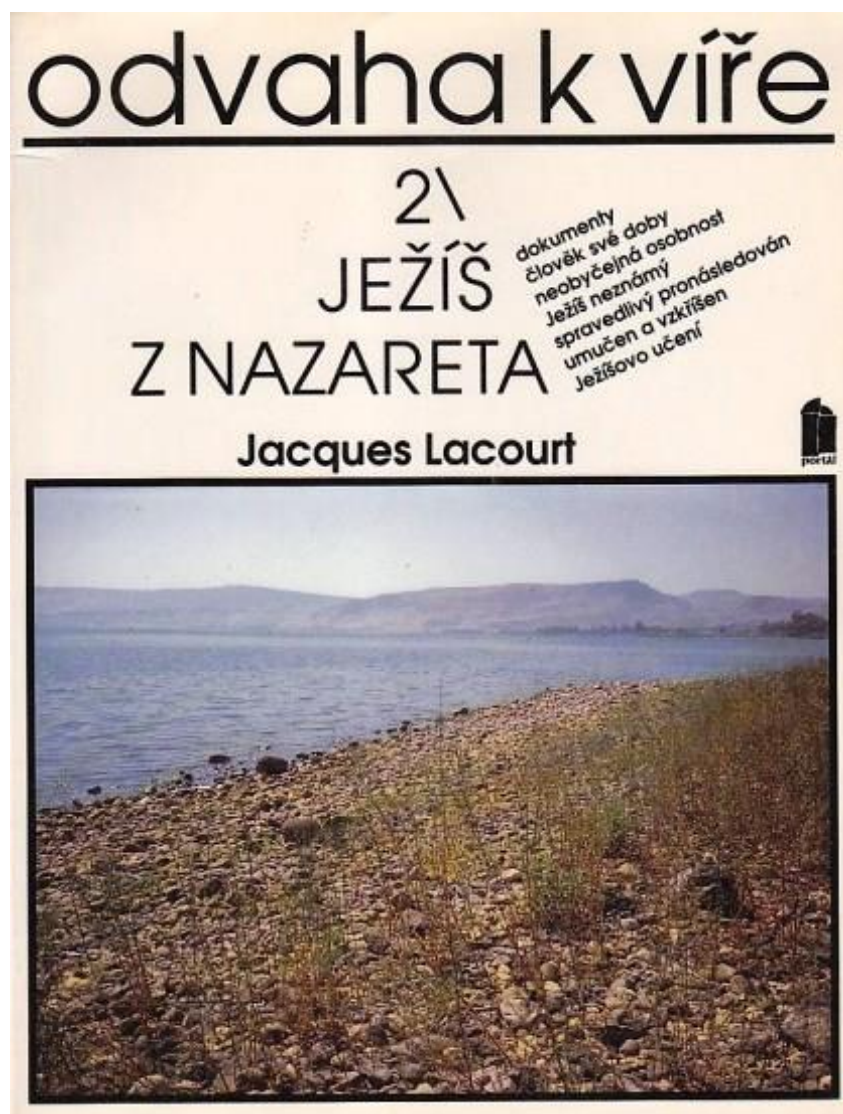
bodů kapitoly, učitel by měl být jeho pravou rukou a k dosažení styčných bodů má žákovi pomoci. Proto není absence tohoto bodu tak důležitá. Vyzdvihují přítomnost ilustrací a vhodných fotografií. Ač je učebnice staršího vydání, fotografie jsou i dnes velmi aktuální a vhodně doprovázejí učební text. Zásadní nevýhodou této publikace je obsáhlé kvantum informací na malé ploše (79 stran). Žáci potřebují vědět události a fakta, ale těžko se orientují mezi velkou spoustou informací. I zkušený učitel mnohdy těžké ztrácí orientaci v jednotlivých kapitolách. Proto tato učebnice je zřídka kdy používanou v českém školství v oblasti náboženské výchovy. Spíše bych řekl, že splňuje prvky oborové a specializované publikace pro oborovou specializaci. Z celkových 26 hodnocených komponentů jich v této učebnici chybí 12. Jen v aparátu orientačním dle didaktické analýzy nacházíme všechny zkoumané komponenty.

Práce pedagoga s následujícími prvky učebnice:

- a) Vytváření vlastního názoru nad texty - Biblické texty v učebnici tvoří zásadní prvek učebnice. Jsou obsaženy i texty nejruznějších vědců, spisovatelů, myslitelů apod., na které si žák vytváří kritický názor.
- b) Práce s fotografiemi - V učebnici je 23 fotografií, které jsou svým formátem celoplošné, nebo tvoří významné doplnění učiva. Fotografie nemají komentář, jsou obrazovým vyjádřením nejdůležitější myšlenky textu. Příkladem je fotografie na straně 12 kapitoly Člověk ve vesmíru. Fotografie poukazuje na velikost galaxií a kosmického světa, nad miniaturou Země a člověka v ní žijící.
- c) Práce s Biblí, ostatními literárními zdroji – Na str. 9 je text z Malého prince od A. de St. Exupéry. Učebnice obsahuje velké množství takových textů. První biblický text se objevuje na straně 23 – úryvek z Knihy žalmů. Od této strany je učebnice bohatě protkána biblickými texty)
- d) Zajímavosti z rozličných vědních oborů (biologie, teologie, filozofie, literatura, nauka o vesmíru, historie, religionistika, psychologie atd.)
- e) Ukázka z literatury – Na straně 42 je ukázka z díla hinduistického básníka Čaitanja (1485 – 1533), který se věnuje hinduistické mystice a náboženství. Tento text byl jedním z mnoha literárních textů.
- f) Průřezová témata – Má lidská existence smysl? (otázka na straně 41, na začátku kapitoly věnující se dějinám náboženství)

g) Mezipředmětové vztahy (občanská výchova, literatura, biologie, filozofie)

V této edici vyšel také druhý titul stejnojmenného autora – druhý díl Odvahy k víře se jmenuje Ježíš z Nazareta. Jacques Lacourt sděluje studentům této učebnice svědectví o zázracích, skutcích a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Popisuje jeho život jako příběh plný zvratů a zamýšlí se nad dnešní situací. Vhodně seznamuje s osobností Ježíše Krista a nenásilnou formou ukazuje, jakou osobností Ježíš v té době byl. V učebnici nalezneme mnoho textů mimo křesťanského původu. Učebnice obsahuje fotografie, chybí ilustrace.

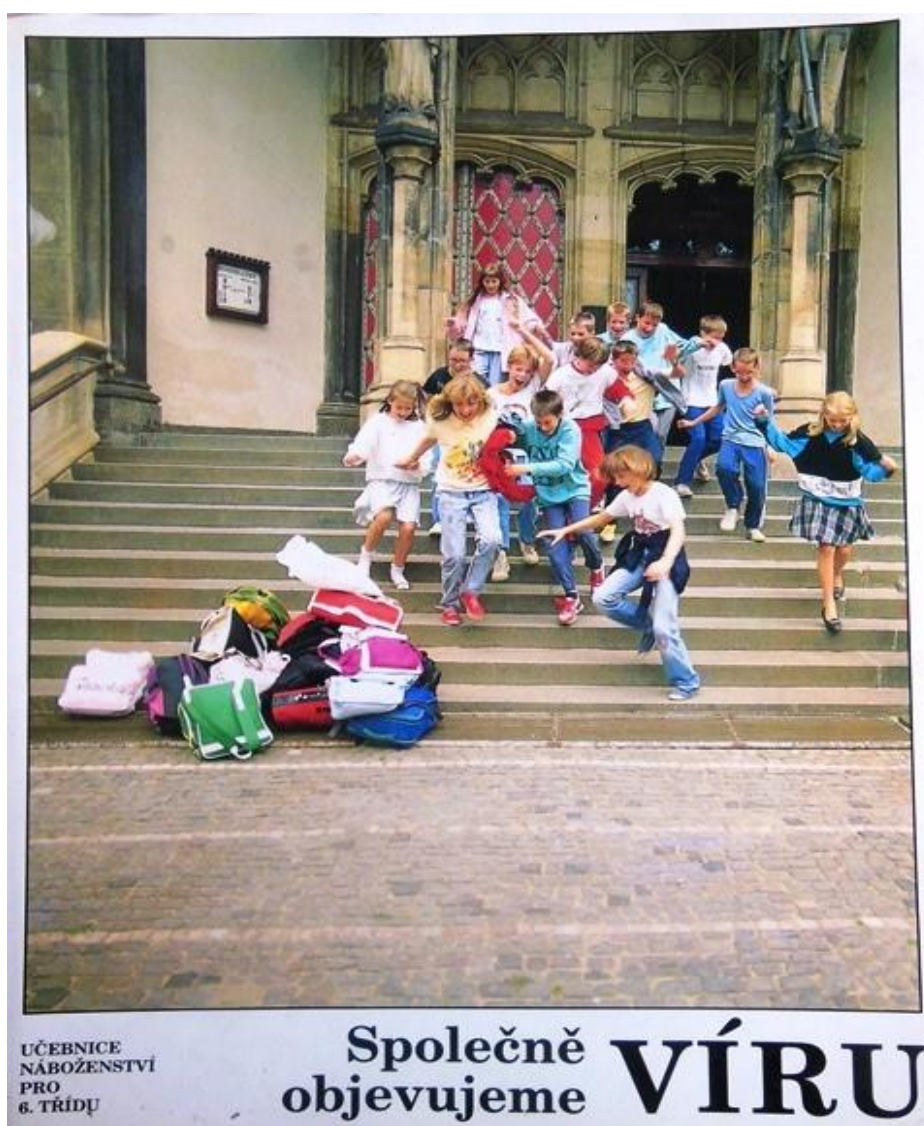
Obrázek 5: Obálka učebnice Ježíš z Nazareta

1.6.2 Společně objevujeme víru – učebnice náboženství pro 6. třídu

NOVÁKOVÁ, Consilie. *Společně objevujeme víru*. 1. Praha: PORTÁL, 1993. ISBN 80-85282-16-X.

České vydání dle rakouského originálu *Glaubensbuch 5 – MITEINANDER GLAUBEN LERNEN* (autor rakouského originálu Scharer Matthias) zpracovala z pověření katechetické komise při České biskupské konferenci Consilie Nováková z pražské arcidiecéze v roce 1992. Fotografie a ilustrace jsou převzaty z původní rakouské učebnice.

1.6.2.1 Fotografie učebnice

Obrázek 6: Obálka učebnice Společně objevujeme víru

2. CO DOVEDE JEN LÁSKA

Tajemná setkání

Oznámení narození Jana Křtitele: Lk 1,5-25
Zvěstování Ježíšova narození: Lk 1,26-38

Setkání obou matek a prorocká píseň: Lk 1,39-56

Když žena a muž očekávají dítě, prožívají něco z tajemství života. Některé maminky nebo otcové říkají: "Naše dítě je Božím darem."

Totéž vyjadřuje evangelista Lukáš na začátku evangelia i o Janu Křtiteli. Jako Boží dar však představuje Lukáš především Ježíše: Má svůj původ v Bohu. Bůh je jeho Otec. Lukáš vyznává: Ježíš Kristus je Boží Syn. Ale jak lze slovy vyjadřovat tajemství?

Lukáš hovoří o podivuhodných událostech pomocí obrazů naplněných tajemstvím: Anděl přichází k Zachariášovi a k Marii. Zachariáš, kněz v chrámu, nechce uvěřit, že jeho stará žena má ještě porodit dítě. Mladá dívka Maria se sice ulekne, když se zjeví anděl, ale Božímu poselství uvěří.

Jak Lukáš vypravuje o Ježíši Kristu

Lukáš napsal své evangelium pravděpodobně kolem roku 80. Jako ostatní evangelia, bylo i Lukášovo evangelium napsáno řecky. Lukáš věří v Ježíše Krista. Mnozí mu o Ježíšovi vypravovali, zná také Markovo evangelium.

Lukáš je výborným vypravěčem. Hodně přemýšlel o tom, co všechno se v době, ve které žil, událo. Má to vše nějakou souvislost s Ježíšem Kristem? Ježíš Kristus se narodil v neznámém koutě římské říše za "císaře pokoje" Augusta. A přece: v Ježíšovi, který se narodil v chudobě, zazářilo nad světem velké mocné světlo. Od svého početí je Ježíš Spasitelem světa.

Lukáš zachycuje setkání matek obou velkých mužů: Maria, Ježíšova matka, a Alžběta, matka Jana Křtitele, se setkají již před narozením svých dětí. Lukáš klade do Mariiných úst prorockou píseň:

*Rozptýlil ty, kdo v srdci smýšlejí pyšně.
Mocné sesadil z trůnu a ponížené povýšil.
Hladové nasytil dobrými věcmi
a bohaté propustil s prázdnou.*

(Lk 1,51b-53)

Výtvarné zpracování

○ Na plátek můžete namalovat: Bůh posílá své poselství Zachariášovi a Marii. Maria a Alžběta se potkají. Vyjádřete symbolicky (barvami), jak na vás toto jejich setkání působí.

Slovo Boží přijímáme - uchováváme ve svém srdci - a předáváme dál

○ Někdo opatrně zabalí křehký předmět a přinese jej do školy. Pak jej můžete ve třídě vybalovat a něco křehkého, vzácného. Uchováme to ve své dlaní - předám to dál.

○ Podobně se to děje i se slovem Božím.

Uvažujeme (meditujeme) o obrazu a modlíme se

○ Vyobrazení na další straně vyjadřuje, co nám chce evangelista Lukáš svým vyprávěním říci.

○ Pomodlete se Zdravas, Maria ... Anděl Páně nebo desátek růžence.

Obrázek 7: Konkrétní stránka učebnice (str. 46)

*Zdrávas, Maria,
milostiplná,
Pán s tebou.
Požehnaná tys mezi ženami
a požehnaný plod
života tvého, Ježíš.
Svatá Maria, Matko Boží,
pros za nás hříšné
nyní i v hodinu smrti naší.
Amen.*

Maria je Matkou Boží. V této modlitbě ji uctíváme andělovým pozdravem.

Obrázek 8: Konkrétní stránka učebnice (str. 47)

1.6.2.2 Didaktická analýza učebnice

Aparát řízení učení		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Předmluva pro žáky	➡	
Návod k práci s učebnicí pro učitele	➡	
Podněty k zamyšlení	➡	
Otázky a úkoly za lekcí		➡
Návody pro mimoškolní aktivity žáka	➡	
Prostředky pro sebereflexi žáka	➡	
Výsledky úkolů a cvičení		➡
Odkazy na jiné zdroje	➡	
Obrazové komponenty		
Odlišení pouček, úkolů, pravidel	➡	
Užití zvláštní barvy pro odlišení textu	➡	
Užití zvláštního písma pro odlišení textu	➡	
Využití zadní strany pro schémata, tabulky	➡	

Tabulka 4: Aparát řízení učení (Společně objevujeme víru)

Aparát prezentace učiva		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Výkladový text prostý	➡	
Výkladový text zpřehledněný	➡	
Shrnutí učiva k tématickým celkům		➡
Doplňující texty	➡	
Poznámky a vysvětlivky	➡	
Slovníčky pojmů a cizích slov		➡
Obrazové komponenty		
Umělecká ilustrace	➡	
Nauková ilustrace	➡	
Fotografie	➡	
Mapy, grafy, plány	➡	
Odlišnost barvy a písma od běžného textu	➡	
Aparát orientační		
	ANO	NE
Obsah učebnice	➡	
Členění na kapitoly, tématické bloky	➡	
Marginálie	➡	
Rejstřík		➡

Tabulka 5: Aparát prezentace učiva a aparát orientační (Společně objevujeme víru)

1.6.2.3 Hodnocení učebnice

Učebnice je určena pro 6. třídu základní školy a její hlavním posláním a cílem je, že má dětem přibližovat základní křesťanské myšlenky a pravdy. Jak napovídá název učebnice – Společně objevujeme víru, pedagog má žákům předávat informace, že Bůh jde člověku vstříc, že je naše víra plná radosti a náš život nekončí fyzickou smrtí a máme příslib pokračování po životě v nebeském ráji. Důležitým prvkem je zkušenost dětí, které se mají za pomoci úvahových otázek zamýšlet nad svou vírou. Pedagog má pomáhat ve víře, podporovat toleranci a

pochopit odlišné postoje. Učebnice je vybavena několika stránkovými fotografiemi a obrázky, které demonstrují podstatu konkrétního učiva. Vzorovou ukázkou je fotografie na straně 63, kdy dívky stojí před křížem u kostela, jejich pohledy se upínají právě na kříž s ukřižovaným Kristem a pod touto fotografií je nadpis tématického celku s názvem – Ptám se Tě, Ježíši. Názvy tematických celků jsou protkány životní zkušeností autora učebnice. Učebnice je rozdělena na 8 tematických celků, které jsou označeny římskými číslicemi. Jednotlivé kapitoly jsou podřízeny liturgickému roku. V praxi to znamená, že 4. Kapitola se věnuje narození Ježíše, 6. a 7. kapitola zaměřují svou pozornost na dobu postní a dobu velikonoční. Církevní rok tudíž tvoří základní strukturu obsahu. Autorovi záleží, aby byla učebnice lákavá a žáci v ní rádi listovali. Celkový počet stran je 96 (na 56 stranách je fotografie). Obrázky jsou přitažlivé, lákavé. Obrázky ukazují běžný život, ale také ilustrované představy různých autorů na dané téma. Nejvýstižněji o tom vypovídá ilustrace na straně 77 tématu Pokrm, který dává život, kde autor přiblížil Poslední večeři Páně.

Učebnice je graficky zdařilá, v dnešní době ale už značně překonána. Velkým kladem je grafická přehlednost. Žáci i pedagog jednoznačně ví, co je hlavní text jednotlivého tématu, co je text rozšiřující, co je text okrajový, co jsou texty k osobní meditaci. Učebnici provází mnoho textů přímo z Bible, které demonstrují probírané učivo. Příkladem je vyprávění o Davidovi a Jonatanovi, kterému se věnuje 1. kapitola. Učivo je proloženo ukázkami ze Starého zákona (str. 16 -18). Za velký klad učebnice pokládám přítomnost církevních písní s notami pro praktickou ukázkou těchto zpěvů. Žáci si uvědomí podstatu těchto písní a pedagog jim může vysvětlit teologické důsledky slov jednotlivých zpěvů. Z 26 hodnocených komponentů jich chybí pouze 6, nejsou to ale zásadní komponenty. Jako nepodstatné považují výsledky úloh a cvičení, protože učebnice neobsahuje žádné úkoly, které by potřebovaly řešení. Také z povahy věci je pochopitelné, že výsledky nejsou přítomny. Kvituji přítomnost mimoškolních aktivit a mimoškolních činností, které mohou žáci vykonávat.

Pedagog může ve výuce pracovat s následujícími prvky:

- a) Vytváření vlastního názoru nad texty - Biblické texty dotváří pozadí tématu. Jsou důkazem toho, že Bůh je ve svém konání neopakovatelný a každé naše jednání směřuje k jeho blízkosti. Učebnice obsahuje texty týkající se zkušeností s Bohem i texty nejrozličnějších spisovatelů, myslitelů apod., na které žák vytváří kritický názor.

- b) Práce s fotografiemi - V učebnici je 66 fotografií a 6 ilustrací, které jsou svým formátem celoplošné, nebo tvoří významné doplnění učiva. Fotografie jsou doplněny o komentář a vyjadřují nejdůležitější myšlenky kapitoly. Příkladem je fotografie na straně 49 kapitoly Pestrá společnost. Téma zasazené do doby Vánoční. Fotografie poukazuje na shromáždění, které vítalo narozeného Ježíše v jeskyni. Očekávané narození viděl nejen zástup lidí, ale i zvířata.
- c) Práce s Biblí, ostatními literárními zdroji – Na str. 55 je ukázka Starokřesťanské písně, která hovoří o narození Ježíše, jenž na sebe bere přirozenost lidského služebníka. Starokřesťanská píseň upozorňuje na to, že Ježíš je jedním z nás. Učebnice obsahuje velké množství biblických textů. Zajímavostí učebnice je přítomnost pověsti (str. 10). V učebnici jsou citovány výroky známých osobností (str. 10 - sv. Augustin, str. 85 – Aurelius Augustinus). První biblický text se objevuje na straně 12 – úryvek z knihy Žalmů (Hospodin je můj pastýř). Od této strany je učebnice bohatě protkána biblickými texty až do samého závěru.
- d) Průřezová témata – Diskriminace židovského národa. Proč tomu tak bylo a je i dnes? Co by na to řekl Ježíš? (str. 66, kapitola Proč odsouzen?)
- e) Mezipředmětové vztahy (občanská výchova, literatura, biologie, filozofie, psychologie)
- f) Skupinová práce – Výroba Betlému s překližky nebo papíru, výroba křížové cesty (str. 70), výroba velikonoční svíce (str. 72) s následným slavením bohoslužby slova (str. 72).

1.6.3 Věřit a žít – učebnice náboženství pro 9. třídu

ŠŤASTNÁ, Helena a Dagmar VEDROVÁ. *Věřit a žít: učebnice náboženství pro 9. třídu*. 1. Praha: Česká biskupská konference, 1995. ISBN 80-85282-89-5.

České vydání dle rakouského originálu *Glaubensbuch 8 – GLAUBEN UND LEBEN* (autor Kurt Zisler) zpracovaly z pověření katechetické komise při České biskupské konferenci RNDr. Helena Šťastná, CSc. a Dagmar Vedrová, FMA z pražské arcidiecéze v roce 1995. Fotografie a ilustrace jsou převzaty z původní rakouské učebnice.

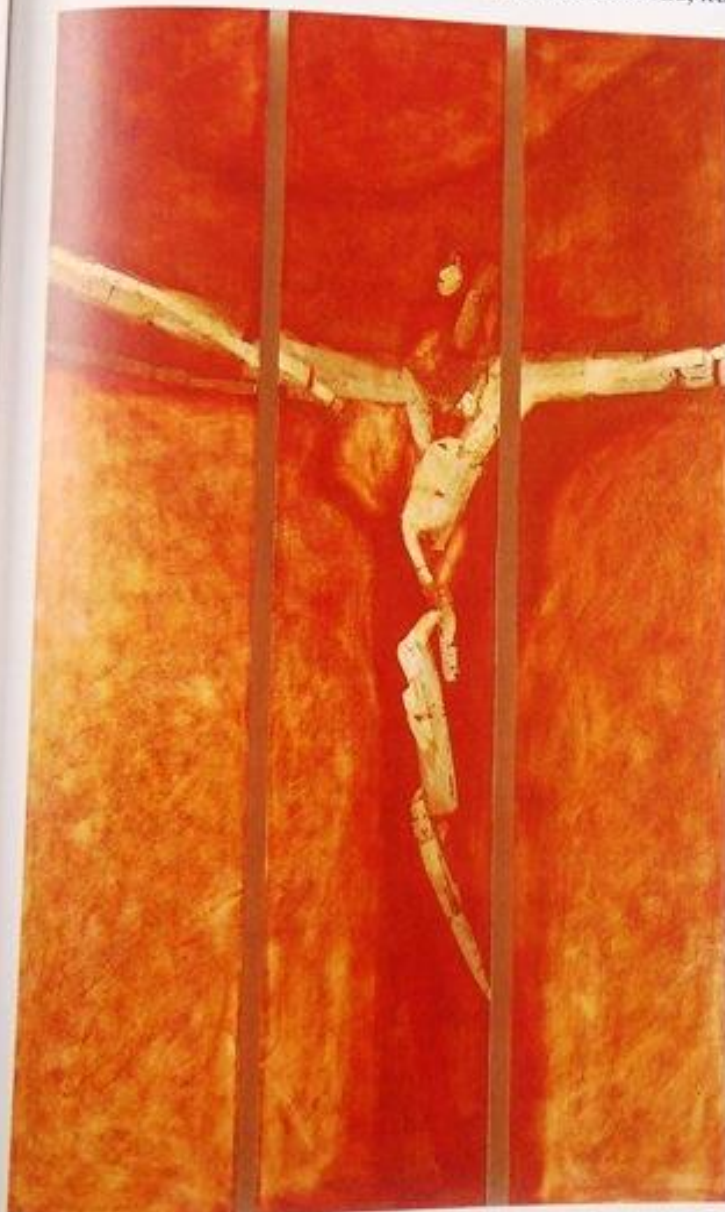
1.6.3.1 Fotografie učebnice

Obrázek 9: Obálka učebnice Věřit a žít

4.3 JEŽÍŠ - SYN BOŽÍ, MESIÁŠ A PÁN

Ježíš je skutečně historický člověk, ale je také Boží Syn. On sám se nazýval často Syn člověka. Vykonal mnoho zázraků na přírodě, uzdravil mnoho lidí a některé dokonce vzkřísil z mrtvých. Několikrát je v evangeliích připomínáno, že se choval jako někdo, kdo má moc.

On zemřel za tebe,
ty s ním vstaneš
z mrtvých

Kurt Cisek, Smrt a zmrtvýchvstání

Obrázek 10: Konkrétní stránka učebnice (str. 45)

1.6.3.2 Didaktická analýza učebnice

Aparát řízení učení		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Předmluva pro žáky	➡	
Návod k práci s učebnicí pro učitele	➡	
Podněty k zamyšlení	➡	
Otázky a úkoly za lekcí		➡
Návody pro mimiškolní aktivity žáka	➡	
Prostředky pro sebereflexi žáka	➡	
Výsledky úkolů a cvičení		➡
Odkazy na jiné zdroje	➡	
Obrazové komponenty		
Odlišení pouček, úkolů, pravidel	➡	
Užití zvláštní barvy pro odlišení textu	➡	
Užití zvláštního písma pro odlišení textu	➡	
Využití zadní strany pro schémata, tabulky	➡	

Tabulka 6: Aparát řízení učení (Věřit a žít)

Aparát prezentace učiva		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Výkladový text prostý		
Výkladový text zpřehledněný		
Shrnutí učiva k tématickým celkům		
Doplňující texty		
Poznámky a vysvětlivky		
Slovníčky pojmů a cizích slov		
Obrazové komponenty		
Umělecká ilustrace		
Nauková ilustrace		
Fotografie		
Mapy, grafy, plány		
Odlišnost barvy a písma od běžného textu		

Tabulka 7: Aparát prezentace učiva (Věřit a žít)

Aparát orientační		
	ANO	NE
Obsah učebnice	➡	
Členění na kapitoly, tématické bloky	➡	
Marginálie	➡	
Rejstřík		➡

Tabulka 8: Aparát orientační (Věřit a žít)

1.6.3.3 Hodnocení učebnice

Dle mého názoru nejzdařilejší a nejprehlednější učebnice svého druhu v nabídce výukových pomůcek. Svým datem vydání patří mezi starší učebnice (r. 1995), stále oplývá nadčasovou aktuálností a pojetím. Učebnice zohledňuje prostý text, text klíčového charakteru, odlišuje rozšiřující texty. Z 26 komponentů absentují pouze 3 komponenty, z nichž komponent výsledky úkolů a cvičení není třeba, neboť učebnice nemá charakter dogmatického procvičování informací, ale spíše v žácích rozvíjí jejich zkušenost s Bohem. Celkový počet stránek (112) svědčí o přemíře informací, možná ale takové pojetí učebnice právě v předmětu náboženství dnes chybí. Oproti třeba učebnicím od nakladatelství Fraus, kde vymizel takřka prostý text a v níž je obsaženo velké množství obrázků, dává učebnicím Fraus značnou přitažlivost. Žáci ale potřebují vědět prosté informace a fakta. Dnešní trend pojetí učebnice dbá na designovou vyváženost s množstvím cvičení a úkolů. Velký přínos učebnice vidím v přítomnosti podnětných otázek k zamyšlení a vytvoření vlastního úsudku a názoru. Učitelé často od svých žáků chtějí znát názor na určitou problematiku, tato učebnice sama nabízí formou otázek tuto podstatnou aktivitu žáků. Autoři dbají na zkušenosti s vírou. Vybízejí děti k přemýšlení o tom, co je obklopuje a co vše prožívají s Bohem. Cituji z předmluvy: „Nyní přemýšlej o všem, co Tě obklopuje, a na všechny události, které prožíváš, se snažíš mít vlast-

ní názor.“⁴² Žáci mají poznávat svět pomocí otevřených očí, mají se ptát a hledat odpovědi v modlitbě. Několikrát zdůrazňují, že je tato učebnice určena pro žáky 9. tříd základních škol, posledního ročníku základní školní docházky. Proto je zde kladen zásadní důraz na formování víry, na pohledy do okolí, ve kterém žáci žijí. První kapitola (Před otevřenými dveřmi) začíná obrázkem otevřených dveří s pohledem na cestu. Autorky upozorňují: „Otevři tedy dveře svého poznávání dokořán a jdi svým životem poctivě a s otevřeností pro nadpřirozené i přirozené krásy. A nediv se, že cestou potkáš také bolest. Bez ní bys často nemohl pokročit dál.“⁴³

Učebnice končí známým veršem ze Skutků apoštolů: „Jděte do celého světa a hlásejte evangelium.“ (kapitola 9, str. 109 – 111). To je podstatou všech náš, křesťanů. Ať jsme kdekoliv, vždy nás Bůh provází svým slovem a pomocí. Dohromady je učebnice členěna na 8 tématických kapitol, poslední devátá kapitola je souhrnná a komentuje veškeré poznání učebního materiálu. Zajímavě je řešena forma opakování, kde je pro žáky připravena píseň se slovy a notami. Její obsah tak tvoří závěrečnou část tematického celku. Učebnice je protkána zajímavými ilustracemi a fotografiemi, které dokreslují probírané učivo. Naopak chybí jmenný rejstřík, který napomáhá hledat důležité osoby, jména, fakta apod. Informace v jednotlivých kapitolách jsou psány jednoduchou formou, velkým písmem s tučným zvýrazněním klíčových informací.

Práce pedagoga s konkrétními prvky učebnice:

- a) Vytváření vlastního názoru nad texty - Biblické texty v učebnici tvoří zásadní kritický prvek učebnice. Žáci uvažují nad přítomností textů a jejich přínos pro daný problém. Jsou obsaženy básně (str. 63 – Může to tak jít dál?, autor Josef Dirnbeck), písně (str. 44 Úžasná láska). Celkem je v učebnici 12 písní se slovy a notami.
- b) Práce s fotografiemi - V učebnici je 60 fotografií, které dotváří téma kapitoly. Fotografie jsou obrazovým vyjádřením nejdůležitější myšlenky textu. V učebnici je také 16 ilustrací a 4 mapy (na str. 38 je mapa dnešního Izraele – kapitola Cesta Izraele dějinami).

⁴² ŠŤASTNÁ, Helena a Dagmar VEDROVÁ. *Věřit a žít: učebnice náboženství pro 9. třídu*. 1. Praha: Česká biskupská konference, 1995. ISBN 80-85282-89-5. Str. 6.

⁴³ ŠŤASTNÁ, Helena a Dagmar VEDROVÁ. *Věřit a žít*. Str. 6.

- c) Práce s Biblií, ostatními literárními zdroji – Na str. 30 jsou 2 novinové články, které odsuzují náboženské sekty. Celá kapitola srovnává náboženské směry dnešního světa. Na str. 84 je aktivita, která se věnuje práci s Katolickým týdeníkem (kapitola Evangelium). Žák si má vybrat a vystříhnout text s evangeliem, s učitelem rozebrat a celý týden mít vyvěšen na nástěnce ve třídě.
- d) Zajímavosti z evoluční teorie (str. 59), zajímavosti ze života svatých (str. 46), historie (dějiny Izraele) apod.
- e) Ukázka z literatury – Na straně 104 je modlitba od Charlesa de Foucolda.
- f) Skupinová práce – Stavba Babylonské věže z papíru nebo papírových krabiček (str. 72), zhotovení nástěnky o vzniku a vývoji vesmíru (str. 57).
- g) Průřezová témata – Myšlenky, jak se změní svět dítěte při narození (str. 86). Žáci se v kapitole Rodina zamýšlí nad úlohou dětí v rodině a nutí k povinnostem vůči rodičům. Další pěknou aktivitou je setkání u kulatého stolu na téma mír ve světě (str. 63).
- h) Mezipředmětové vztahy (občanská výchova, literatura, biologie, filozofie, psychologie, osobnostní rozvoj)

1.6.4 Cesta k odpuštění (Chemin vers le Pardon) – učebnice náboženství k 1. svatému přijímání

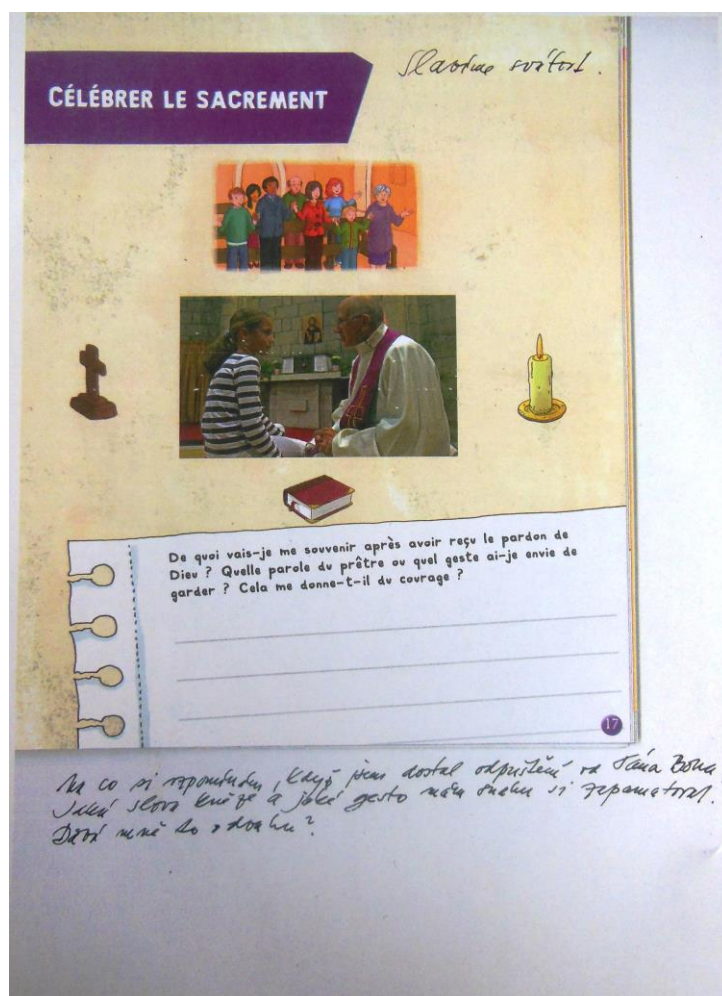
LA DIFFUSION CATÁCHISTIQUE - LYON. *Chemin vers le Pardon*. 1. Lyon: MameE - Tardy, 2011. ISBN 978-2-7105-0503-7.

Příručka pro děti od 8 do 11 let. Obsahuje cestu, jak poznat Boha a jak přijmout svátost smíření a svátost eucharistie. Brožura (díky své délce 24 stran) obsahuje 6 kroků, které vedou k odpuštění. Učebnice byla vydána v roce 2011. České vydání učebnice zatím chybí, čerpal jsem z překladu francouzského originálu Ing. Pavla Jajtnera. Učebnice je velmi kvalitním učebním materiálem a může zdatně posloužit jako vzor pro české metodiky náboženství, kteří vytvářejí učebnice.

1.6.4.1 Fotografie učebnice

Obrázek 11: Obálka učebnice Cesta k odpuštění

Obrázek 12: Konkrétní stránka učebnice Cesta k odpuštění (str. 17)

1.6.4.2 Didaktická analýza učebnice

Aparát řízení učení		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Předmluva pro žáky	➡	
Návod k práci s učebnicí pro učitele	➡	
Podněty k zamyšlení	➡	
Otázky a úkoly za lekcí		➡
Návody pro mimiškolní aktivity žáka		➡
Prostředky pro sebereflexi žáka	➡	
Výsledky úkolů a cvičení		➡
Odkazy na jiné zdroje	➡	
Obrazové komponenty		
Odlišení pouček, úkolů, pravidel	➡	
Užití zvláštní barvy pro odlišení textu	➡	
Užití zvláštního písma pro odlišení textu	➡	
Využití zadní strany pro schémata, tabulky		➡

Tabulka 9: Aparát řízení učení (Cesta k odpuštění)

Aparát prezentace učiva		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Výkladový text prostý	➡	
Výkladový text zřehledněný		➡
Shrnutí učiva k tématickým celkům		➡
Doplňující texty	➡	
Poznámky a vysvětlivky		➡
Slovníčky pojmů a cizích slov		➡
Obrazové komponenty		
Umělecká ilustrace	➡	
Nauková ilustrace	➡	
Fotografie	➡	
Mapy, grafy, plány	➡	
Odlišnost barvy a písma od běžného textu	➡	

Tabulka 10: Aparát prezentace učiva (Cesta k odpuštění)

Aparát orientační		
	ANO	NE
Obsah učebnice		➡
Členění na kapitoly, tématické bloky	➡	
Marginálie	➡	
Rejstřík		➡

Tabulka 11: Aparát orientační (Cesta k odpuštění)

1.6.4.3 Hodnocení učebnice

Příručku využívají žáci, kteří čekají na přijetí svátostí odpuštění a svátostného pokrmu. Učební materiál je koncipován do 6 jednotlivých kroků, obsahuje hry, množství kvalitních otázek o kterých musí žáci hluboce přemýšlet, obsahuje cvičení, kterými žák formuje své postoje a myšlenky. Má nabádat žáky k přistoupení na tuto cestu. Učebnice není svým obsahem rozsáhlá (26 stran), o to její myšlenky jsou hlubší a citlivější. Grafické zpracování je na velmi kvalitní úrovni. Učebnice je ilustrovaná, není obsažena žádná fotografie, ale do povahy učebnice by se fotografie dle mého názoru ani nehodila. Ilustrace jsou tématicky rozdílné. Objevují se výjevy z církevního prostředí, ale také prostředí běžného života. Součástí učebního textu je hra s názvem 9 blahoslavenství. Autor jasně definuje pravidla, žáci snadno zjistí, co je účelem hry. Je vydána také metodika, kterou učitelé (ve francouzském prostředí mluvíme o katechetech) využívají pro potřeby správné interpretace informací a kvalitního procesu výuky. K brožurce je přiloženo ještě výukové DVD s povídáním kněze D. Baneta a kreslený komiks O milosrdném Samaritánovi. Hlavní témata jsou zpracována do 6 kapitol. První kapitola upozorňuje na svět kolem nás, kde není všechno dobré. Na straně 3 žáci přemýšlejí o situacích, které jsou v učebnici, a mají vyslovit svůj vlastní názor na daný problém. Autoři zdůrazňují, že se v těžkých chvílích života máme odkázat Boha. Druhá kapitola je zdůraznění toho, že nás Bůh miluje a neúnavně nás volá k sobě. Bůh miluje všechny lidi s otevřeným srdcem a vítá všechny jedince, kteří důvěřují jeho velikosti a síle. Třetí kapitola se věnuje blaho-

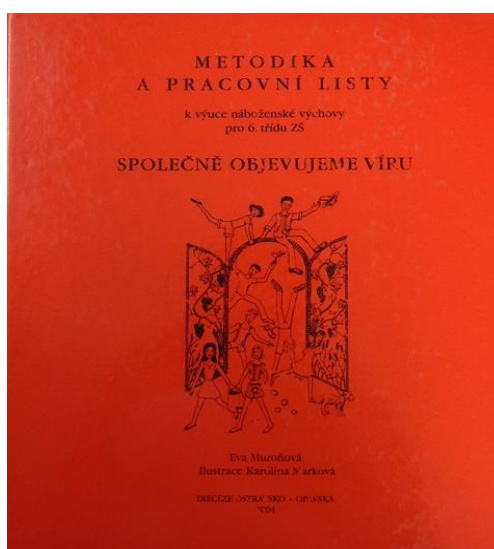
slavenství (viz hra 9 blahoslavenství, strana 11 – 14) a jsme vyzváni, abychom těmto faktům důvěřovali. Přijmout odpovědnost za své jednání je zásadní sdělení této kapitoly. Hlavním tématem čtvrté kapitoly je hřích, se kterým musí každý z nás bojovat. Jediným dostupným způsobem je odpovědnost za hřích – nést tíhu prohřešku, o čemž pojednává pohádka o provazu. V cvičení na straně 16 žáci zpytují svědomí, uvědomují si špatné a dobré stránky života. Pátá kapitola shrnuje čtvrtou kapitolu a podtrhuje Ježíšovo vzkříšení. Poslední kapitola oslavuje radost z blízkosti Boha, že Bůh je tou pravou cestou k odpuštění.

1.6.5 Společně objevujeme víru – pracovní listy s metodikou předmětu náboženství pro 6. třídu

MURŇOVÁ, Eva. *Společně objevujeme víru*. 1. Brno: Jiří Brauner – Kartuziánské vydavatelství a nakladatelství, 2004. ISBN 80-901943-9-7.

Pracovní listy s metodickou příručkou pro náboženskou výchovu 6. třídy základního vzdělávání. Autorka je pedagožkou a metodičkou Ostravsko – opavské diecéze v oblasti rozvoje náboženské výchovy a náboženské pedagogiky. Pracuje na inovaci učebních textů pro náboženství. Aktivně se podílí na pastorační a katechezi mládeže. Eva Muroňová založila v roce 2009 společně s doc. Ludmilou Muchovou vzdělávací program učitelů náboženství. Každoročně pořádají setkání, workshopy a semináře.

1.6.5.1 Fotografie učebnice

Obrázek 13: Obálka metodiky a pracovních listů *Společně objevujeme víru*

IV. Nemůžeme mlčet

Tematický celek je věnován úvodu do Nového zákona. Ve třech setkáních mají děti uslyšet o nadšení, s jakým se šířilo radostné poselství o zmrtvýchvstání Ježíše Krista a jak se od člověka k člověku šíří do dnešních dnů. Novozákonní spisy jsou představeny jako svědectví o víře, nikoli jako historické zprávy kronikářského charakteru. Kdo byl poselstvím zasažen, nemůže mlčet.

17. Zasáhl mne

K tématu:

Pracujeme s literárním a biblickým textem (Sk 3,1-10; 4,5.18-20). Oba obsahují popis lidské zkušenosti, kdy člověk prožívá něco, co jej tak silně oslovuje, že o tom nemůže mlčet. Musí svou zkušenost předávat dál. V literárním textu je to klaun, který předává radost slepé Andělice. V biblickém textu jsou to Ježíšovi učedníci, oslovení Ježíšovou zvěstí v takové míře, že v jeho jménu uzdravují ochrnutého. Klaun i učedníci jsou zasaženi, nemohou mlčet, nehledí na svůj prospěch a jsou ochotni předávat dál všechno, co mají. Popis této životní zkušenosti připravuje děti k pochopení autentičnosti nadšení, s jakým se šířilo evangelium a vznikly spisy Nového zákona.

Setkání můžeme rozdělit do dvou částí, kdy nejprve prací s literárním textem vytváříme současnou analogii pro biblický text.

Cíle:

- Děti se mají srovnáním literárního a biblického textu (Sk 3,1-10; 4,5.18-20) přesvědčit o aktuálnosti biblické zvěsti.
- Děti mají být motivovány k umění vyjádřit navenek vnitřní oslovení evangeliem.

Pomůcky:

- žluté, červené a černé šátky nebo pruhy
- pracovní listy s biblickým textem
- fotografie klauna

METODICKÝ POSTUP

1. Opakování

Děti se mohou zadívat na pracovní listy s jesličkami a křížem z minulého setkání. Zopakujeme si, jak spolu obě znamenání souvisejí, jak spolu souvisejí Velikonoce a Vánoce, a srovnáme, jakou barvou děti vybarvily jesličky, jakou kříž a jakou rám obrazu. Zopakujeme symboliku barev (černá, červená, žlutá), a vyslechneme si důvody, jaké děti měly pro jejich volbu.

* Opakování pomocí šátků

V menší skupině mohou děti vybrat šátek červené, černé nebo žluté barvy podle toho, co jim z učiva minulého setkání připomíná, např. červená připomíná kříž, Velikonoce, žlutá svatozář, to, co patří Bohu apod. Děti pak na stole nebo ve středu kruhu vytvoří obraz jesliček a kříže.

2. Modlitba

Zeptáme se dětí, jakou z těchto tří barev by daly dnešnímu dni. Úvahy zakončíme modlitbou: „Pane, děkujeme ti, že jsi s námi každý den, ať je radostný, slavnostní nebo smutný.“

3. Vlastní téma

Ukážeme, příp. necháme kolovat fotografii klauna a vyzveme děti, aby ji vymyslely název a zapsaly si jej do sešitu jako nápis. Nápis, které děti vymyslely, přečteme.

Obrázek 14: Metodický postup (str. 81)

Nemůžeme mlčet

Přečtěte si v učebnici na s. 54 povídku, která má podobný název, „Dívka a klaun“.

Práce s textem:

- Jednoduchými otázkami zopakujeme děj příběhu.
- Vyzveme děti, aby vybraly situaci z příběhu, která je nejvíce zasáhla. Mohou říct i několika slovy proč, co jim připomněla, ale nevyvozovat složité závěry, raději doplnit jednoduše větu: „V příběhu mě nejvíce zasáhlo, jak...“ „V příběhu mě nejvíce zasáhla věta...“
- Postavy, které v příběhu vystupují, píšeme na tabuli nebo do sešitu. (Klaun, Andělka, rodiče, děti.)
- Každého v příběhu něco zasáhlo nebo oslovilo. Společně přemýšlíme, co zasáhlo jednotlivé postavy, a můžeme mezi nimi kreslit šipky.
Co zasáhlo Andělku? (Poznala, kdo je to klaun, když se dotýkala jeho tváře.)
Co zasáhlo starého klauna? (Dojala jej Andělčina slepota a pak Andělčina radost.)
Co zasáhlo rodiče? (Andělčina radost, klaunova ochota.)
Co zasáhlo děti v cirkuse? (Klaunovo umění.)
Odpovědi zapisujeme do sešitu.
- Přemýšlíme, co stálo na začátku celé situace. (Klaunův talent a ochota rozdávat radost.)
Přemýšlíme, co bylo na konci celé situace. (Radost pro všechny.)

Klaunovo umění způsobilo, že se lidé vzájemně obdarovali. Klaun obdaroval Andělku a Andělka obdarovala klauna.

Z pracovních listů si přečteme biblický text Sk 3,1-10 a pracujeme s ním podobným způsobem.

Petr a Jan šli o třetí hodině do chrámu k odpolední modlitbě. Právě tam přinášeli nějakého člověka, chromého od narození; každý den ho posadili u chrámové brány, které se říká Krásná, aby prosil o almužnu ty, kdo tam vcházeli. Když viděl přicházet do chrámu Petra a Jana, prosil také je o almužnu. Petr spolu s Janem na něj upřel zrak a řekli: „Pohled na nás!“ Obrátil se k nim a čekal, že od nich něco dostane. Petr však řekl: „Stříbro ani zlato nemám, ale co mám, to ti dám: ve jménu Ježíše Krista Nazaretského vstaň a chod!“ Vzal ho za pravou ruku a pomáhal mu vstát; a vtom se chromému zpevnily klouby, vyskočil na nohy, vzpřimil se a začal chodit. Vešel s nimi do chrámu, chodil, skákal radostí a chválil Boha. A všichni ho viděli, jak chodí a chválí Boha. Když poznali, že je to ten, co sedával a žebrol před chrámem u Krásné brány, šasli a byli u vytržení nad tím, co se stalo. Druhý den se shromáždili jeruzalémscí představitelé židů, starší a znalci zákona.

Zavolali Petra a Jana a přikázali jim, aby jméno Ježíšovo vůbec nerozhlašovali a o něm neužíli. Ale Petr a Jan jim odpověděli: „Posaďte se sami, zda je před Bohem správné, abychom poslouchali vás, a ne jeho. Neboť o tom, co jsme viděli a slyšeli, nemůžeme mlčet.“ (Sk 3,1-10;4,5.18-20)

Práce s textem:

- Postavy, které v příběhu vystupují, napíšeme jinou barvou mezi jména postav předchozího příběhu na tabuli nebo do sešitu. (Petr a Jan, člověk chromý od narození, lidé, kteří jej nosili k bráně, lidé, kteří se radovali z jeho uzdravení.)
- Přemýšlíme, co koho v příběhu zasáhlo.
Co zasáhlo uzdraveného? (Uzdravila ho víra v moc Ježíšova jména.)
Co zasáhlo lidi, kteří chromého nosili k bráně? (Uzdravení člověka, kterému pomáhali.)
Co zasáhlo lidi, kteří to viděli? (Uzdravení člověka, kterého znali a denně viděli.)
Co zasáhlo Petra a Jana? (Byli svědky života, smrti a vzkříšení Ježíše Krista.)
- Přemýšlíme, co stálo na začátku celé situace. (Život, smrt a vzkříšení Ježíše Krista, kterých byli Petr a Jan svědky.)
Přemýšlíme, co bylo na konci celé situace. (Radost pro všechny.)

Petr a Jan nemohli mlčet. Byli tak zasaženi tím, co prožili, že radostné poselství museli předávat dál. Říkají: „Je přece nemožné, abychom nemluvili o tom, co jsme viděli a slyšeli.“ (Sk 4,20)

Příběhy jsou analogické. Hledáme podobnost mezi jednotlivými postavami a spojujeme je na tabuli nebo na archu papíru čarou:

- V čem jsou si podobní starý klaun s Petrem a Janem?
Dávají bezúplatně, co sami přijali, starý klaun své umění, Petr a Jan víru. V obou případech je to radostná zvěst.
- V čem jsou si podobní Andělka a chromý člověk?
Andělka se na chvíli „uzdravila“ a poděkala se ostatním dětem. Chromý se také uzdravil, protože uvěřil v moc Ježíšova jména. Oba přijímají dar.

Obrázek 15: Metodický postup (str. 82)

Nemůžeme mlčet

- V čem jsou si podobní rodiče a lidé, kteří nosili chromého k bráně?
- V obou případech jsou to lidé, kteří jsou oběma blízcí a přejí jim dobré věci.
- V čem jsou si podobní děti v cirkuse a lidé, kteří žasli a radovali se z uzdravení chromého?
- V obou případech jsou to lidé, kterých se zprostředkovaně dotklo, co viděli, a radovali se také.

O čem vypovídají oba příběhy?

Ten, kdo sám byl obdarován, nemůže mlčet a měl by předávat dál, co má. V prvním případě rozdává klaun radost díky svému talentu a umění. Ve druhém příběhu uzdravují Petr a Jan v Ježíšově jménu chromého. Protože sami byli zasaženi, zasahují.

Když je člověk něčím oslovený, nemůže jinak, než o tom mluvit, rozdělit se s druhými a předávat dál, co prožil. Podobně tomu bylo i s Ježíšovými učedníky, kteří tak silně prožívali Ježíšovu smrt a vzkříšení, že najednou viděli celý svůj život v novém světle. Nemohli o tom mlčet, i když mluvit bylo nebezpečné. Museli druhým sdělit, co Ježíš znamená pro jejich život.

Tak se začalo šířit evangelium, Ježíšovo radostné poselství.

4. Dynamika

* Přání

Každý si vybere jednu z postav, se kterými jsme pracovali, a napíše několika větami „jako postava“ své přání. Např.: přání Andělky, která sedí mezi dětmi v cirkuse, přání klauna, který vidí mezi dětmi Andělku, přání chromého, který sedí mezi lidmi u Krásné brány. Věta může začínat slovy: Přeji si, abych...

* Vyplněné přání

Podle příběhů a napsaných přání doplňujeme větu:

KDO... byl(a) zasažen(a)...ČÍM a...CO SE STALO.

Andělka byla zasažena...(uměním a pozorností klauna) a... (měla radost).

Starý klaun byl zasažen...(Anděličinou radostí) a... (rozplakal se).

Chromý byl zasažen...(jednáním učedníků v Ježíšově jménu) a... (uzdravil se, chodil, radostně skákal, chválil Boha).

Petr a Jan byli zasaženi...(Ježíšem) a... (nemohli mlčet).

* Co mě zasahuje

Přemýšlíme, co může člověka zasáhnout, např.: radost, přátelství, pomoc, slovo, nemoc, zrada, pomluva, nespravedlnost apod.

Vyzveme děti, aby slova rozřídily na skutečnosti, které náš život zasahují pozitivně, a na ty, které zasahují negativně. Některé pozitivní a některé negativní výpovědi zapíšeme na tabuli. Také Bůh přichází, aby zasáhl, aby se člověka dotkl. Přemýšlíme společně, kam bychom zapsali slovo Bůh?

V této aktivitě se projeví představa dětí o Bohu. Některé budou chtít slovo Bůh zapsat mezi pozitivní skutečnosti, někteří budou tvrdit, že Bůh se nedá „zařadit“, někteří budou chtít vyjádřit, že je někým, kdo řídí, jestli nás zasáhne dobro nebo zlo.

Výpovědi dětí uzavřeme sdělením, že Bůh se člověka dotýká ve všem dobrém, co nás potkává, Bůh nás zasahuje vším dobrým, co je kolem nás, ale není příčinou zla, ani neurčuje, co nás

Obrázek 16: Metodický postup (str. 83)

1.6.5.2 Didaktická analýza učebnice

Aparát řízení učení		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Předmluva pro žáky	➡	
Návod k práci s učebnicí pro učitele	➡	
Podněty k zamyšlení	➡	
Otázky a úkoly za lekcí	➡	
Návody pro mimoškolní aktivity žáka	➡	
Prostředky pro sebereflexi žáka	➡	
Výsledky úkolů a cvičení	➡	
Odkazy na jiné zdroje	➡	
Obrazové komponenty		
Odlišení pouček, úkolů, pravidel	➡	
Užití zvláštní barvy pro odlišení textu		➡
Užití zvláštního písma pro odlišení textu	➡	
Využití zadní strany pro schémata, tabulky		➡

Tabulka 12: Aparát řízení učení (Metodika Společně objevujeme víru)

Aparát prezentace učiva		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Výkladový text prostý	➡	
Výkladový text zpřehledněný	➡	
Shrnutí učiva k tématickým celkům		➡
Doplňující texty	➡	
Poznámky a vysvětlivky		➡
Slovníčky pojmů a cizích slov	➡	
Obrazové komponenty		
Umělecká ilustrace	➡	
Nauková ilustrace	➡	
Fotografie	➡	
Mapy, grafy, plány	➡	
Odlišnost barvy a písma od běžného textu	➡	

Tabulka 13: Aparát prezentace učiva (Metodika Společně objevujeme víru)

Aparát orientační		
	ANO	NE
Obsah učebnice		➡
Členění na kapitoly, tématické bloky	➡	
Marginálie	➡	
Rejstřík		➡

Tabulka 14: Aparát orientační (Metodika Společně objevujeme víru)

1.6.5.3 Hodnocení učebnice

Pracovní listy s metodikou nemají status klasické učebnice, kterou jsem se snažil definovat v teoretické části práce, jsou příručkou pedagoga s rozličnými formami vyučování. Pracovní listy vyžadují přítomnost učebnice pro 6. ročník, bez níž by musely nějaké aktivity být vyřazeny. Autorka čerpala informace ze starší učebnice (Společně objevujeme víru) z nakladatelství PORTÁL, která také byla předmětem mého zkoumání. Autorka této metodiky (budeme tento výukový materiál nazývat metodikou) použila jako vzor právě tuto učebnici z roku 1993, upravila obsah jednotlivých témat a zapracovala do svého díla aktivizační činnosti (práce s texty, vytváření reflexe, vytváření postojů nad danou problematikou atd.). Metodika nabádá k aktivitě žáků, bez níž by žáci těžko hledali smysl předmětu. Novou metodou, kterou Eva Muroňová zapracovala do své metodiky je tzv. metodu šátků. Šátek je hlavním vyjadřovacím prvkem, za jeho pomoci žáci vysvětlují své názory, rozhodují se dle aktuálního rozpoložení, jaká barva šátků je mu právě příjemná. Dobrým příkladem, která demonstruje novum této metody, je aktivita z úvodní kapitoly Místo, kde je mi dobře. Aktivita se jmenuje Místo mezi druhými lidmi. Žáci se postaví vedle sebe do kruhu a předpaží ruce, aby vznikla střecha, v jejímž středu budou všichni držet šátek. Děti se navzájem střídají uprostřed kruhu. Ten, kdo je uprostřed, vybírá druhého a volá jej se slovy: „Moniko, pojď mezi nás.“ Celou aktivitu zakončíme slovy: „Bože, přijď mezi nás.“ Každá kapitola obsahuje opakování, úvodní aktivitu, modlitbu, vlastní téma, závěrečné shrnutí s možným zápisem do sešitu a pracovní

listy. Ilustrátorkou pracovních listů je Karolína Marková. Základním cílem výuky šestého ročníku je systematizované ucelení získaných poznatků a příprava na jejich prohlubování. Základem celého vyučovacího procesu šestého ročníku je modlitba Věřím v jednoho Boha, která žáky provází celý školní rok. Žáci mají růst ve víře, a to díky vzájemnému setkávání a předávání zkušeností s Bohem.

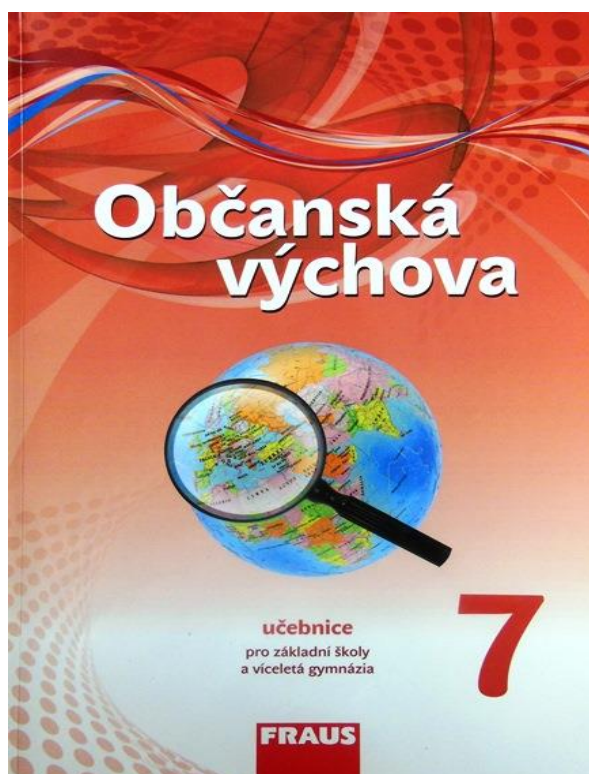
Metodika slouží zároveň také jako učební materiál, ze kterého pedagog čerpá informacemi a předává žákům. Text je odlišen několika typy písma – kurzívou, tučným písmem na zvýraznění důležitosti myšlenek, malou kurzívou – poznámka nebo rozšiřující informace. Metodika s pracovními listy je tím nejnovějším uceleným učebním materiálem, který se v českých školách pravidelně využívá. Jednotlivá témata jsou členěna na kapitoly, které uvozují motivační texty. Celkem je tato publikace členěna do 8 tématických celků s celkem 36 jednotlivými tématy. Učební a metodický dokument obsahuje 161 stran a 72 pracovních listů. Kapitoly jsou řazeny dle liturgického roku (tzn. čas mezidobí, advent, Vánoce, doba Vánoční, doba postní, Velikonoce, doba Velikonoční, mezidobí, Letnice). Témata souvisejí s jednotlivými událostmi v církvi.

1.6.6 Občanská výchova 7

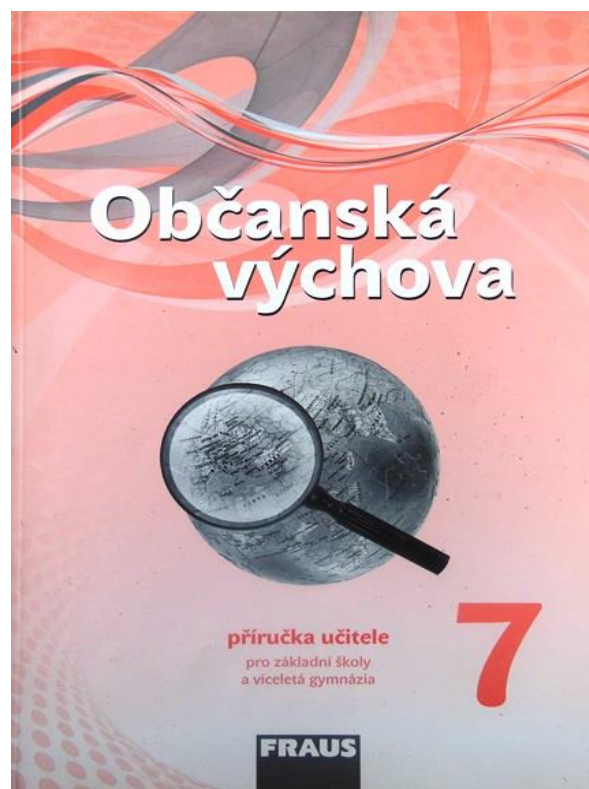
BROM, Zdeněk. JANOŠKOVÁ, Dagmar. ONDRÁČKOVÁ, Monika. ČÁBALOVÁ, Dagmar. MARKOVÁ, Hana. ŠEBKOVÁ, Jitka. *Občanská výchova 7: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia nová generace*. 1. Plzeň: FRAUS, 2013. ISBN 978-80-7238-879-0.

Učebnice od nakladatelství FRAUS na předmět občanská výchova, kde je také věnován prostor náboženství. Hlavními tématy jsou zde nejstarší formy náboženství (totemismus, animismus, fetišismus) a hlavní světová náboženství (judaismus, křesťanství, islám). Autoři v předmluvě učebnice vytyčují jeden z hlavních cílů pro sedmý ročník. Jedná se o seznámení se světovými náboženskými systémy a jejich odlišnostmi.

1.6.6.1 Fotografie učebnice

Obrázek 17: Obálka učebnice Občanská výchova 7

Obrázek 18: Obálka příručky učitele

ČLOVĚK A KULTURA

Víra a náboženství

„Bez lásky, bez lidskosti, bez soucítění člověka s člověkem nic neobstojí.“
Přemysl Pitter

Zjisti, kdo byl Přemysl Pitter.

? Ve dvojicích nebo samostatně si do sešitu písemně napište hlavní sdělení citátu. Následně o něm debatujte.

Každá lidská společnost má svoji duchovní kulturu. Jedním z důležitých pramenů duchovní kultury je náboženství.

? Podívej se postupně na následující obrázky a zapiš si do sešitu první věc, která tě při pohledu na každý z nich napadne.

Pamatuješ si příběh o narození Ježíše?

Najdi ve slovnících pojmy evangelium a monoteismus.

? Jaké pocity z nich máš?

? Porovnej své nápady s ostatními spolužáky. V čem jste se shodli? V čem se lišíte? Čím je případná shoda, či odlišnost způsobena?

? Mají tyto symboly něco společného? Poznáš, ke kterým náboženským systémům přísluší?

? Jaké jsou cesty víry v naší zemi?

Starý zákon, který je součástí Bible, ohlašuje příchod mesiáše, který má zachránit lidstvo. Na přelomu letopočtu (křesťanského, který datujeme domnělým rokem narození Krista), se objevil muž, kterého mnoho lidí za tohoto spasitele považovalo a dodnes považuje. Jmenoval se Ježíš Kristus a stal se ústřední postavou nového náboženství – křesťanství.

? Které křesťanské svátky jsou nejvýznamnější? Víš, které události nám připomínají?

Křesťanství není jednolitý monolit. Existuje několik křesťanských církví.

V českých zemích vznikly také nové křesťanské církve. Víš které?

Zjisti, kdo byli kataři.

33

Obrázek 19: Konkrétní stránka učebnice (str. 33)

1.6.6.2 Didaktická analýza učebnice

Aparát řízení učení		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Předmluva pro žáky	➡	
Návod k práci s učebnicí pro učitele	➡	
Podněty k zamyšlení	➡	
Otázky a úkoly za lekcí	➡	
Návody pro mimoškolní aktivity žáka	➡	
Prostředky pro sebereflexi žáka	➡	
Výsledky úkolů a cvičení	➡	
Odkazy na jiné zdroje	➡	
Obrazové komponenty		
Odlišení pouček, úkolů, pravidel	➡	
Užití zvláštní barvy pro odlišení textu	➡	
Užití zvláštního písma pro odlišení textu	➡	
Využití zadní strany pro schémata, tabulky		➡

Tabulka 15: Aparát řízení učení (Občanská výchova 7)

Aparát prezentace učiva		
	ANO	NE
Verbální komponenty		
Výkladový text prostý	➡	
Výkladový text zřehledněný	➡	
Shrnutí učiva k tématickým celkům	➡	
Doplňující texty	➡	
Poznámky a vysvětlivky	➡	
Slovníčky pojmů a cizích slov	➡	
Obrazové komponenty		
Umělecká ilustrace	➡	
Nauková ilustrace	➡	
Fotografie	➡	
Mapy, grafy, plány	➡	
Odlišnost barvy a písma od běžného textu	➡	

Tabulka 16: Aparát prezentace učiva (Občanská výchova 7)

Aparát orientační		
	ANO	NE
Obsah učebnice	➡	
Členění na kapitoly, tématické bloky	➡	
Marginálie	➡	
Rejstřík	➡	

Tabulka 17: Aparát orientační (Občanská výchova 7)

1.6.6.3 Hodnocení učebnice

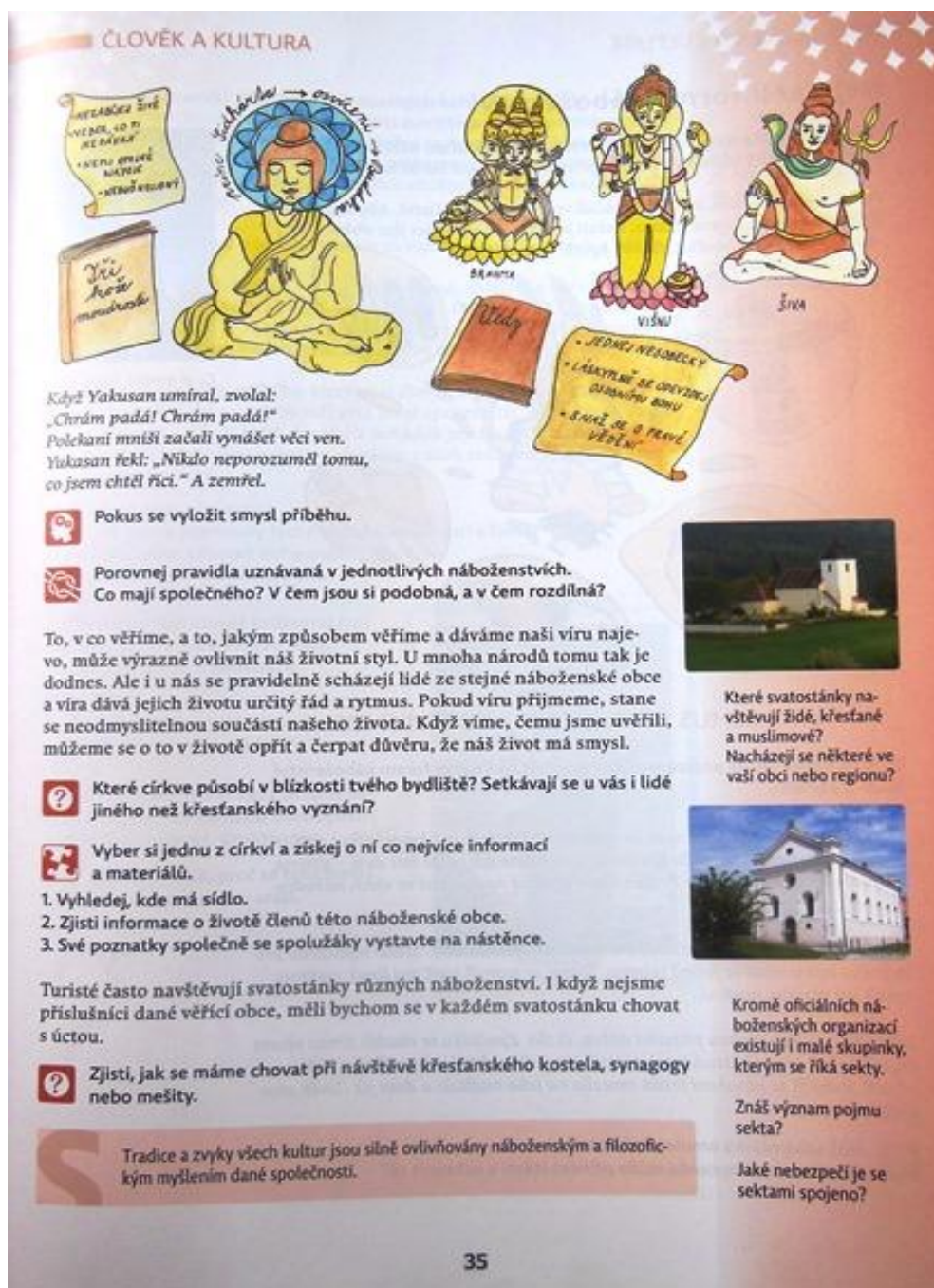
Učebnice nakladatelství Fraus patří k naprosté špičce českých vydavatelů učebnic. Svědčí o tom i výsledek didaktické analýzy. Z 26 komponentů chybí pouze jediný, jedná se ale o vedlejší komponent – využití zadní strany učebnice nepovažuji za opravdu zásadní, neboť žákům zcela určitě poslouží sešit, kde si budou moct zaznamenávat poznámky a poznatky. Z didaktického hlediska řadím tuto učebnici mezi nejpovedenější publikace, jen bych vyčetl méně teoretického textu. Žáci jsou v předmluvě upozorněni na vlastní aktivitu, absenci rozvinutých myšlenek supljuje pedagog, který má s dětmi vést dialog. Záleží na samotných žácích, zdali z poznávaných témat dokáží získat co nejvíce informací pro svůj osobní rozvoj. Autoři učebnice mluví o lidovém rčení, které říká, že koně je jednoduché přivést ke žlabu s poživatinami, ale pozřít přichystané jídlo už musí sám. A to platí i o žácích, kteří budou pracovat s touto učebnicí. Štěstí přeje připravenému. Není to zcela jednoduchá cesta, ale samotní autoři a hlavně pedagog má na této cestě žákům fandit a připravovat je na úskalí, které často přicházejí. Učebnice má moderní vzhled, je plná obrázků a pěkných ilustrací, obsahuje jak konkrétní obrázky ze života, tak představy autorů na dané téma. Text je oddělen několika typy písma. Shrnutí kapitol je vždy na konci konkrétní problematiky. Toto shrnutí lze použít jako zápis do sešitů dětí. Důležité otázky a cvičení jsou zvýrazněny tučným písmem, běžný text je psán bez zvýraznění. Kurzívou jsou napsány rozšiřující texty a popřípadě různé aktivity.

Učebnice je členěna na 7 tématických celků. Pro učitele je možnost využití metodické příručky, která usnadňuje přípravu na vyučování. V příručce jsou návrhy cvičení a jejich výsledky, formy práce, úkoly, aktivity běžné a pro chytré hlavy, testy, odkazy na odbornou literaturu, motivační myšlenky, cíle jednotlivých témat a podněty k zamyšlení. Učebnice občanské výchovy je naplněná otázkami a aktivitami. O motivaci mají žáci postaráno. Je dobře odlišeno základní učivo od rozšiřujícího. Učebnice obsahuje celkové shrnutí učiva ve formě vysvětlování pojmů z probraného učiva (str. 98). Obsažen je také jmenný rejstřík, rejstřík pojmů a seznam literatury, ze kterých autoři vycházeli. Závěr učebnice je věnován výstupům a kompetencím s poznámkou, že pokrývá zmíněné výstupy dle Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání. Z celkových 104 stran je učivu věnováno 92 stran (str. 6 – 98). Učebnici pokládám za to nejlepší, co je momentálně na českém trhu dostupné a může posloužit jako vzor pro tvorbu učebnic náboženství.

Konkrétní prvky učebnice:

- a) Opakovací úkoly – ohlédnutí slouží jako shrnutí probíraného učiva (str. 44 kapitoly Člověk a kultura). Ohlédnutí je formulováno do 4 otevřených otázek, na které žáci odpovídají a mohou posloužit jako zdroj k písemnému opakování.
- b) Tvořivé úkoly – Na str. 35 je aktivita, ve které si žák vybere jednu z církví a snaží se o ní získat co nejvíce informací a materiálů. Žák má vyhledat sídlo, zjistit informace o životě členů této náboženské komunity. Žáci jako výstup z této aktivity vytvoří nástěnku.
- c) Práce s mapou - Pracuje se s mapou přiloženou v učebnici nebo odbornou mapou učitele – na str. 74 je mapa Evropy, žáci vyhledávají členské státy EU. Práce s tabulkami (na str. 65 žáci doplňují znaky státu starověkého Egypta, antického Říma, francouzského království za Ludvíka XIV., současné České republiky. Práce s grafy – na str. 51 mají žáci navrhnout do grafu denní spotřeby vody.
- d) Skupinová práce – Sestavení Patero pravidel modré planety (str. 50), smysl citátu ve dvojicích na str. 33 od Přemysla Pittera – „Bez lásky, bez lidskosti, bez soucítění člověka s člověkem nic neobstojí.“
- e) Práce s internetem – Žáci ve skupinách vyhledávají nejvýznamnější křesťanské svátky (str. 33)

- f) Zajímavosti - mýty antického světa na str. 37, zkrácený text Deklarace lidských práv (str. 89).
- g) Ukázka z literatury – úryvek z knihy Dva roky prázdnin, autor Jules Verne je úvodním textem kapitoly Stát. Uvozuje to téma vzniku státu a upozorňuje na perfektní fungování státních orgánů.
- h) Průřezová témata – Svérázný výtvarník David Černý vytvořil dílo s názvem Entropa. Žáci si mají prohlédnout jeho dílo a jednotlivým zemím přiřadit jejich charakteristiky (str. 75).
- i) Mezipředmětové vazby (český jazyk a literatura, etika, psychologie, sociologie, historie)

Obrázek 20: Konkrétní stránka učebnice (str. 35)

1.7 Didaktická analýza učiva

1.7.1 Občanská výchova 7

BROM, Zdeněk. JANOŠKOVÁ, Dagmar. ONDRÁČKOVÁ, Monika. ČÁBALOVÁ, Dagmar. MARKOVÁ, Hana. ŠEBKOVÁ, Jitka. *Občanská výchova 7: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia nová generace*. 1. Plzeň: FRAUS, 2013. ISBN 978-80-7238-879-0.

Tématický celek s názvem Člověk a kultura obsahuje 2 témata týkající se náboženství. Jedná se o témata: Víra a náboženství, Nejstarší formy náboženství). V učebnici je tomuto tématu věnováno 6 stran, konkrétně od stran 33 – 38.

Cíle tématu

- 1) Žák dokáže rozlišit jednotlivá náboženství
- 2) Žák umí vysvětlit důležité pojmy tohoto tématu
- 3) Žák umí využít literárních pramenů a fotografií k dotvoření pozadí tohoto tématu
- 4) Žák demonstruje na konkrétních příkladech odlišnosti jednotlivých náboženských kultur
- 5) Žák zvládne porovnat formy vlády ve starověkém Římě a ostatních starověkých civilizacích
- 6) Žák realizuje projekt na zvolené téma

Pedagogická a didaktická diagnóza třídy

Téma Člověk a kultura spadá dle ŠVP ZŠ Velká Losenice (název programu Škola a jeho svět) do osnov 7. třídy základní školy. Tato třída je přátelská, poklidná, neobjevují se uvnitř kolektivu žádné spory a hádky, kázeňsky patří mezi nejklidnější třídní kolektivy ve škole hlavně díky převaze dívek, kterých je ve třídě 12 z celkového počtu 17 žáků. Ve třídě je jediná žákyně s SPU (lehká forma dyslexie). Třída je komunikativní, jeví o občanskou výchovu zájem, stále se hlásí s nějakými poznatky nebo zkušenostmi. Dívky v komunikaci výrazně převyšují chlapce, kteří jsou spíše posluchači diskuze. V kolektivu jsou 2 tahouni s výborným prospěchem 1,0, jinak je třída prospěchově spíše průměrná. Dokáží ale o podstatných věcech správně přemýšlet, nebojí se vyjádřit svůj názor.

Práce s učivem

Poznatky budou žáci získávat výkladem učitele. Učitel látku vykládá svými slovy. Na zvolená témata má připravené prezentace nebo svůj výklad rozšíří o prezentace

z webových stránek dумы.cz. Na každou hodinu nosí, pokud je to možné, obrázky, texty a zajímavosti. Jeho výklad nechť je poutavý, snaží se zapojovat žáky vhodnými otázkami. Na konci hodiny provede zápis na tabuli a opakování za pomoci cvičení, hry nebo prostého slovního vyjádření. Pokud má pedagog připravené kartičky s pojmy, může pedagog zvolit opakování právě touto formou. Písemné opakování učitel připraví až na konci tématu. Žáci jsou ale postupně zkoušeni při prezentování referátů na připravená témata. Témata souvisejí s třemi světovými náboženskými kulturami. Příkladem témat můžou být: svátky, poutní místa, historie, náboženské rituály apod. Každý žák si vybere téma, které chce prezentovat a dle aktuálního rozpisu svůj referát přednese. V rámci opakování učiva Rozmanitost kultury bude třída sestavovat projekt (skupinová práce, 3-4 žáci). Úkolem žáků bude sestavení tajenky z nejdůležitějších pojmů jednotlivých náboženských systémů, kterou pak prezentují před skupinou. Tajenka bude součástí opakování. Žáci budou rozděleni do 3 skupin (dle 3 světových náboženství). Součástí projektu bude výroba informačního plakátu, na který žáci budou nalepovat obrázky zvoleného poutního místa a k němu připsí důležité informace, vztahující se k danému místu. Žáci si naplánují projekt dle své fantazie a kreativity. Aktivita bude probíhat 1 vyučovací hodinu. Projekty budou vystaveny ve vestibulu školy a představeny na Dni otevřených dveří, nebo můžou sloužit jako pěkná výzdoba třídy a jejich přilehlých nástěnek.

Metody práce

Frontální výuka, projektová výuka, metoda dialogu se žáky, skupinová výuka. Žáky budu aktivizovat různými dokumenty, filmy, videoukázkami, prezentacemi (DUMY). Do výuky je zařazena exkurze poutního místa Zelena Hora ve Žďáře nad Sázavou, dílo J. B. Santi-niho, zapsané do seznamu památek UNESCO. S povolením ředitele školy je možné navštívit synagogu s muzeem v Třebíči a baziliku svatého Prokopa.

Pomůcky

Fotografie z internetových zdrojů, encyklopedií, prezentace, předměty. Ukázka liturgických předmětů, křesťanských oděvů.

Učivo je zařazeno uprostřed sedmého ročníku základní školy. Tomuto tématu chci věnovat 4-5 hodin, zřejmě listopad – prosinec.

Jednotlivá témata

- 1) Nejstarší formy náboženství, počátky náboženského myšlení (1 hodina)
- 2) Náboženství jako základní pramen duchovní kultury, základy křesťanství, judaismu a islámu (1 hodina)
- 3) Nejdůležitější znaky 3 světových náboženství (1 hodina)
- 4) Projekt (1 hodina)
- 5) Exkurze (celodenní výlet)

Mezipředmětové vztahy

Souvislosti nacházíme v učivu literaturu, dějepisu, zeměpisu nebo v hodinách výtvarné výchovy (dějiny výtvarného umění).

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce byla didaktická analýza učebnic náboženství a náboženské výchovy. Představil jsem i učebnici občanské výchovy a zahraniční příručku pro děti chystající se na přijetí prvního svatého přijímání. Práci jsem rozdělil na část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části jsem se soustředil na vymezení předmětů náboženství a náboženská výchova dle ŠVP. Vysvětlil jsem, proč se věnuji římskokatolickému náboženství a jaké místo má tato výchova v našem současném školství. Představil jsem práci pedagoga, vychovatele, katechety, kteří formují děti v křesťanské výchově, která stojí na víře v Boha, ovšem je otevřená všem dětem bez předchozích náboženských zkušeností. Křesťanská výchova má své konkrétní cíle, za kterými žáci s pedagogem krácejí. Nejdůležitějším cílem je udržení křesťanských postojů v dnešním technologicky vyspělém světě. Křesťanství je díky Ježíšovi dokonalým vzorem pro chování v mnoha životních situacích. Křesťanství nedává přesný návod na řešení situace, dává podněty k zamyšlení a ke zdárnému dokončení cesty. Nejrozšířenějším tématem teoretické části byla didaktická analýza učebnic. Definoval jsem učebnice z několika úhlů pohledu, popsal funkce a strukturu učebnice. I v dnešní technicky vyspělé době jsem bažitoval na využívání učebnic. Učebnice je nejdůležitější zdroj poznání v procesu vyučování, proto je zcela logické, že učebnice procházejí svým vývojem. Vzniká tak nová výzkumná metoda, která učebnice srovnává a pokouší se poukázat na jejich silné a slabé stránky. Okrajově jsem přiblížil téma učení z textu.

V praktické části diplomové práce jsem analyzoval vybrané učebnice náboženství. Nabídka na českém trhu není široká, proto jsem vždy vybral konkrétní učebnice z dané ediční řady. Celkem jsem analyzoval 6 učebnic, z nichž jedna nebyla učebnice náboženské výchovy, ale učebnice výchovy občanské, která se ale ve svém kurikulu věnuje ve 2 kapitolách náboženskými otázkám. Proč jsem zvolil právě tuto učebnici? Hlavním cílem bylo poukázání na to, že učebnice náboženství v inovaci značně pokulhávají a mají ve srovnání s druhými opravdu co dohánět. Nejmodernější ucelenou učební řadou jsou pracovní listy s metodikou od Mgr. Evy Muroňové (rok vydání 2010), které ale kladou za nutné použití učebnic staršího data vydání. Nejzdařilejší českou učebnicí je Věřit a žít, které chybí pouze 3 zkoumané komponenty, ale svým grafickým zpracováním patří mezi méně povedené učebnice. Návod odborní-

kům ukázala francouzská učebnice Cesta k odpuštění. Celá učebnice je bohatě ilustrována, obsahuje hry, aktivity a fakta. Učebnice je syntézou účelnosti, moderního vzhledu a faktičnosti. Bohužel se budu opakovat. Na českém trhu takové učebnice zcela určitě nenalezneme. Učebnicím náboženské výchovy chybí revidované vydání, chybí moderní vzhled. Tím nechci apelovat na informace, které v jednotlivých učebnicích nalezneme. Učebnice jsou v oblasti fakt a podstatných informací na vyspělé úrovni, někdy svými výpověďmi nasazují na žáky těžké břemeno. Učebnice obsahují biblické texty, texty doplňující učivo, texty literárně rozmanité. Jsou psány s jasným zřetelem na objasnění základních křesťanských témat (Desatero, život u učení Ježíše Krista atd.). V učebnicích jsou zajímavé fotografie a ilustrace, které velmi působivě doplňují zkoumané problémy. Okrajově jsem také představil didaktickou analýzu učiva, kterou by měl provádět každý pedagog.

Díky diplomové práci jsem zjistil současnou situaci na trhu s učebnicemi náboženství a analyzoval jejich silné a slabé stránky. Všechny učebnice aktivně používám při výuce. Didaktická analýza mi ukázala, jakou cestu se má římskokatolická náboženská metodika ubírat a jaké požadavky má splňovat učebnice a veškeré učební materiály v 21. století.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRŮCHA, Jan; MAREŠ, Jiří; WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4. vydání. Praha: Portál, 2003.

HOPF, Arnulf. Překlad Bohumila Vokáčová – Svatošová. *Sociální pedagogika pro učitele. Pomoc pro každý všední den*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta. 2001. 318 s. ISBN 80–7290-053–6

GEIST, Bohumil. *Psychologický slovník*. 2. vydání. Vodňany. Praha: 2000.

PALOUŠ, Radim. *Paradoxy výchovy*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009. 111 s. ISBN 978–80-246–1650-6

NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. 1. vydání. Praha: 1995. 397 s.

HANESOVÁ, Dana. *Náboženská výchova v školách*. 2. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-8083-121-1

KOLÁŘ, Zdeněk a kolektiv. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. Praha: GRADA, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

SKALKOVÁ, Jarmila. *Výkladový slovník z pedagogiky*. 1. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-33-1

POLÁČEK, Jaroslav. *Cestou spásy*. 1. Řím: Křesťanská akademie, 1980.

DOLEČEK, Josef a kolektiv. *Teorie tvorby a hodnocení učebnic pro odborné školství*. 1. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1975.

WAHLA, Arnošt. *Strukturní složky učebnic geografie*. 1. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1983. ISSN: 0371-2001.

PETLÁK, Erich. *Všeobecná didaktika*. 2. Bratislava: IRIS, 2004. ISBN 80-89018-64-5.

JANÍK, Tomáš, Petr KNECHT a Tomáš JANKO. Učebnice jako kurikulární konstrukt: nálezy českého pedagogického výzkumu (2001-2008). In *Bulletin Centra pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 67-71, 112 s. ISBN 978-80-210-4753-2.

SÝKORA, Miloslav. *Učebnice: Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. 1. Praha: EM - Effect, 1996. ISBN 80-900566-1-X.

SÝKORA, Miloslav. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. 1. Brno: Paido, 1996. ISBN 8085931494.

ŠŤASTNÁ, Helena a Dagmar VEDROVÁ. *Věřit a žít: učebnice náboženství pro 9. třídu*. 1. Praha: Česká biskupská konference, 1995. ISBN 80-85282-89-5.

LACOURT, Jacques. *Odvaha k víře: Proč dnes věřit v Boha?*. 1. Praha: PORTÁL, 1991. ISBN 80-85282-03-3.

LACOURT, Jacques. *Odvaha k víře 2: Ježíš z Nazareta*. 1. Praha: PORTÁL, 1992. ISBN 80-85282-23-2

NOVÁKOVÁ, Consilie. *Společně objevujeme víru*. 1. Praha: PORTÁL, 1993. ISBN 80-85282-16-X.

LA DIFFUSION CATÁCHISTIQUE - LYON. *Chemin vers le Pardon*. 1. Lyon: MamE - Tardy, 2011. ISBN 978-2-7105-0503-7.

MUROŇOVÁ, Eva. *Společně objevujeme víru*. 1. Brno: Jiří Brauner – Kartuziánské vydavatelství a nakladatelství, 2004. ISBN 80-901943-9-7.

BROM, Zdeněk. JANOŠKOVÁ, Dagmar. ONDRÁČKOVÁ, Monika. ČÁBALOVÁ, Dagmar. MARKOVÁ, Hana. ŠEBKOVÁ, Jitka. *Občanská výchova 7: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia nová generace*. 1. Plzeň: FRAUS, 2013. ISBN 978-80-7238-879-0.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Úvod do pedagogiky: Cíle výchovy. *Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity* [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z:

http://is.muni.cz/elportal/estud/pedf/ps09/uvod_ped/web/cile.html

Pastorace: Výuka náboženství. *Biskupství královéhradecké* [online]. [cit. 2016-03-19]. Dostupné z: <http://www.bihk.cz/pastorace/katecheticke-centrum/vyuka-nabozenstvi>

Deklarace o křesťanské výchově: Gravissimum educationis. *Vatican* [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_cs.html

MIKESKOVÁ, Šárka. Didaktická analýza učiva. *Metodický portál RVP* [online]. 2012 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/s/15569/DIDAKTICKA-ANALYZA-UCIVA.html/>

Učební texty Masarykovy univerzity [online]. Brno, 2006 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1441/jaro2006/ZS1BK_SP2/Did.analyza_uciva.pdf

WEINHÖFER, Martin. *Metoda tvorby učebnic zeměpisu pomocí analýzy učebnic zeměpisu a RVP ZV: Disertační práce* [online]. 2011, Brno [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/43551/pedf_d/Dis._Weinhofer_1.txt. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. Vedoucí práce Doc. RNDr. Svatopluk Novák, CSc.

FIALOVÁ, Jana. *Význam učebnice pro výuku* [online]. 2013., 21 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/TTnet/workshop_cerven_2013/Vyznam_ucebnice_pro_vyuku.pdf

MAREŠ, Jiří. *Úvahy nad Průchovou publikací o učení z textu* [online]., 12 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=4246&edmc=4246

MAŇÁK, Josef a Dušan KLAPKO. *Učebnice pod lupou* [online]. 1. Brno: PAIDO, 2006 [cit. 2016-04-19]. ISBN 80-7315-124-3. Dostupné z: http://www.paido.cz/pdf/ucebnice_pod_lupou.pdf

Předpis č. 3/2002Sb.- O náboženské svobodě. In *Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů*. 27. 11. 2001. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-3>

Zákon č. 561/2004 Sb. – Školský zákon. In *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. 1. 1. 2005. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Směrnice (č. j. 33 377/2004-45). In: *Zákon č. 561/2004 Sb.* Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005. Dostupné také z: www.msmt.cz/file/7963_1_1/

SEZNAM PŘÍLOH

Nepovinný předmět Náboženství.....	94
Legislativa pro vyučující náboženství.....	95

PŘÍLOHY

Nepovinný předmět - NÁBOŽENSTVÍ

Charakteristika předmětu

Organizační vymezení:

1. Nepovinný předmět s dotací 1 hodiny týdně
2. Je určen všem žákům 1. – 9. tříd. Žákům poskytuje základní vhled do křesťanské nauky, tradice a křesťanských životních postojů a hodnot. Nabízí možnost seznámit se s odpověďmi katolické církve na jejich otázky o Bohu, člověku a o světě a dává jim prostor pro jejich vlastní hledání hodnot a postojů.
3. Předmět se vyučuje ve škole, převážně v učebně, a to buď po jednotlivých ročnících, nebo ve skupinách, kde je sdruženo více ročníků. To závisí na momentálním zájmu rodičů a dětí o výuku tohoto předmětu
4. Součástí výuky mohou být exkurze (např. prohlídka kostela, křesťanských zařízení, návštěva bohoslužeb o významných svátcích); dále se žáci mohou účastnit charitativních nebo osvětových křesťanských projektů (např. Tříkrálová sbírka, živý Betlém, koncerty solidarity, spolupráce na projektech Papežského misijního díla dětí). Žáci se zpravidla jednou do roka účastní diecézního setkání dětí v Hradci Králové. Starší žáci se dle aktuálního zájmu mohou podílet na přípravě celoškolských projektů, které souvisejí s křesťanskými tradicemi.

Obsah výuky:

Učivo je zpracováno do osnov na základě dosud platného dokumentu České biskupské konference z roku 2004 „Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy pro nepovinný předmět náboženství v základních školách“. Každý

ročník má své téma, učivo je členěno do tematických celků, které mají v každém ročníku stejnou strukturu. Učivo se v nich cyklicky opakuje a je prohlubováno v závislosti na schopnostech dětí.

Obsah učiva lze popsat níže uvedenými naukovými celky:

1. Bible (Kniha knih - fakta o Bibli; Svědectví o Božím jednání s člověkem, dobro a zlo; Bible jako Boží slovo, biblická kultura; Bible a kultura křesťanských národů)
2. Ježíš Kristus a Církev (Boží Syn a pravý člověk; Život a působení Ježíše Krista; Ježíš Kristus - zakladatel Církve, identita církve; Vyznání víry; Historie církve; Misijní působení církve)
3. Křesťanství v praktickém životě (Lidský život jako dar, moje osobní identita; Vztahy mezi člověkem a Bohem; Mezilidské vztahy včetně pohledu křesťanské mravouky; Vztahy mezi křesťanskými církvemi; Vztah křesťanů k lidem jiných náboženství a kultur; Víra, naděje a láska v životě křesťana; Doprovázení lidského života svátostmi a svátostními v jeho klíčových okamžicích; Slavení křesťanských svátků; Křesťanská angažovanost pro spravedlnost; Vztah křesťanů k životnímu prostředí)

Od 4. ročníku lze tato témata doplnit informacemi o vlivu křesťanství na utváření místa, kde žijí:

- 1) Stopy křesťanství v naší obci a regionu (stavby, kulturní památky, sochy, kapličky, Boží muka apod.)
- 2) Slavné křesťanské osobnosti regionu a aktuální angažovanost křesťanů pro společnost (např. Charita apod.)

Všemi tematickými celky prolíná výchova v duchu křesťanské etiky, rozvíjení duchovního rozměru osobnosti žáka, porozumění křesťanským symbolům a tradicím.

LEGISLATIVA PRO VYUČJÍCÍ NÁBOŽENSTVÍ (PLATNÁ K 1. 9. 2015)

Výuka předmětu náboženství se ve školách řídí především těmito legislativními předpisy:

- ☐ Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a ve znění pozdějších předpisů (poslední novela je účinná od 1. 1. 2015), § 15
- ☐ Zákon 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, § 3, 4, 14 (22) a 32
- ☐ Zákon č. 17/2006 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, §7, odst. 1, písm. a)
- ☐ Vyhláška 256/2012 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, kterou se mění Vyhláška 48/2005 Sb., §15 a 16
- ☐ Školní vzdělávací program dané školy

**Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném
vzdělávání (školský zákon)**

§ 15

Vyučování náboženství

- (1) Ve školách lze v souladu se zásadami a cíli vzdělávání podle § 2 vyučovat náboženství. Náboženství mohou vyučovat registrované církve nebo náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno zvláštní právo vyučovat náboženství ve státních školách, (§ 7 odst. 1 písm. a) zákona č. 3/2002 Sb.) a to i společně na základě jejich písemné dohody.
- (2) V základních a středních školách zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se vyučuje náboženství jako nepovinný předmět, pokud se k předmětu náboženství uskutečňovanému danou církví nebo náboženskou společností přihlásí ve školním roce alespoň 7 žáků školy. K vyučování náboženství lze spojovat žáky z několika ročníků jedné školy nebo více škol, nejvýše však do počtu 30 žáků ve třídě. Spojovat žáky z více škol k vyučování náboženství lze na základě smlouvy mezi příslušnými školami, která upraví rovněž úhradu nákladů spojených s tímto vyučováním.
- (3) Vyučovat náboženství může v pracovněprávním vztahu k právnické osobě, která vykonává činnost dané školy, pověřený zástupce církve nebo náboženské společnosti, který splňuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka podle zvláštního právního předpisu (Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů). Pověření vydává statutární orgán církve nebo náboženské společnosti, v případě římskokatolické církve statutární orgán příslušného biskupství.

**Zákon 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů a ve
znění pozdějších předpisů**

§ 3

Předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka

(1) Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo splňuje tyto předpoklady:

- a) je plně způsobilý k právním úkonům,
- b) má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává,
- c) je bezúhonný,
- d) je zdravotně způsobilý a
- e) prokázal znalost českého jazyka, není-li dále stanoveno jinak.

(5) Posuzování předpokladu podle odstavce 1 písm. d) se řídí zvláštním právním předpisem (Směrnice Ministerstva zdravotnictví č. 49/1967 Věstníku Ministerstva zdravotnictví o posuzování zdravotní způsobilosti k práci (reg. 2/1968 Sb.), ve znění pozdějších předpisů).

(6) Uznávání odborné kvalifikace a splnění předpokladu bezúhonnosti a zdravotní způsobilosti u státních příslušníků členských států Evropské unie, případně jejich rodinných příslušníků, a státních příslušníků ostatních států, kteří jsou v členském nebo jiném státě oprávněni konat přímou pedagogickou činnost, se řídí zvláštními právními předpisy. (Zákon č. 18/2004 Sb., o uznávání odborné kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států Evropské unie a některých příslušníků jiných států a o změně některých zákonů (zákon o uznávání odborné kvalifikace), ve znění pozdějších předpisů).

§ 4

Znalost českého jazyka

(1) Fyzická osoba, která získala příslušnou odbornou kvalifikaci stanovenou tímto zákonem v jiném vyučovacím jazyce než českém, je povinna prokázat znalost českého jazyka zkouškou, pokud není dále stanoveno jinak.

(2) Zkoušku z českého jazyka lze vykonat na vysoké škole v rámci programu celoživotního vzdělávání (Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů) nebo v zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků nebo v jazykové škole s právem státní jazykové zkoušky. (Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon).

- (3) Zkouška nenahrazuje odbornou kvalifikaci k výuce českého jazyka na základních, středních a vyšších odborných školách.
- (4) Prokázání znalosti českého jazyka se nevyžaduje u fyzické osoby,
- a) která bude působit ve škole s jiným vyučovacím jazykem než českým,
 - b) která úspěšně vykonala maturitní zkoušku z českého jazyka a literatury,
 - c) která vyučuje cizí jazyk nebo konverzaci v cizím jazyce.
- (5) Pedagogičtí pracovníci, kromě pedagogických pracovníků uvedených v § 6 a 7, mohou prokázat znalost českého jazyka předložením dokladu o složení jazykové zkoušky v zahraničí.

§ 14

Učitel náboženství

Učitel náboženství získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu

- a) v oblasti teologických věd,
- b) b) v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů náboženství, nebo
- c) c) v oblasti pedagogických nebo společenských věd a vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném bakalářském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů náboženství, nebo vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na přípravu učitelů náboženství.

§ 22

- (6) Pedagogický pracovník, který vedle přímé pedagogické činnosti, pro kterou má odbornou kvalifikaci, vykonává také další přímou pedagogickou činnost v rámci druhu práce sjednaného v pracovní smlouvě, pro kterou nemá odbornou kvalifikaci, splňuje pro pracovní právní účely předpoklad podle § 3 odst. 1 písm. b).

§ 32

- (1) Fyzická osoba, která nesplňuje předpoklad podle § 3 odst. 1 písm. b), může vykonávat přímou pedagogickou činnost po dni nabytí účinnosti tohoto zákona
- a) pokud ke dni účinnosti tohoto zákona dosáhla 50 let věku a dlouhodobým výkonem přímé pedagogické činnosti na příslušném druhu nebo typu školy nejméně po dobu 15 let prokázala schopnost výkonu požadované činnosti,

- b) nejdéle po dobu deseti let, pokud v této době nezahájí studium, kterým potřebný předpoklad získá, a toto studium úspěšně ukončí,
- c) jestliže v době vzniku základního pracovněprávního vztahu neuskutečňovaly vysoké školy pro výuku odborných předmětů ve střední a vyšší odborné škole akreditovaný magisterský studijní program příslušného studijního oboru; v tomto případě se získáním nejvyššího dosažitelného vzdělání v příslušném oboru považuje předpoklad odborné kvalifikace pro pracovněprávní účely za splněný,
- d) pokud ke dni 1. ledna 2015 dosáhla alespoň 55 let věku a pokud vykonávala přímou pedagogickou činnost na příslušném druhu školy nejméně po dobu 20 let.

Obsah předmětu Náboženství

Dle § 3 zákona 561/2004 Sb. se školy řídí Rámcovými vzdělávacími programy, které jsou na jednotlivých školách uskutečňovány jejich vlastními školními vzdělávacími programy.

Ty pak obsahují učební osnovy s rozpracovanými obsahy jednotlivých vyučovacích předmětů.

Pro nepovinný předmět náboženství je tato učební osnova také zpracována – podle dokumentu **OSNOVY K VÝUCE NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE V 1. – 9. ROČNÍKU ZÁKLADNÍ ŠKOLY** (pro nepovinný předmět náboženství v základních školách), schválilo MŠMT dne 2. 6. 2004 s platností od 1. 9. 2004 pod č. j. 20 924/2003-22, církevně schváleno na 49. plenárním zasedání České biskupské konference dne 9. 4. 2003.

Hodnocení předmětu

1. Hodnocení nepovinných předmětů, tedy i náboženství, se řídí vyhláškou 256/2012 (§ 15).
Může být buď slovní podle § 15 odst. 2 vyhlášky, nebo klasifikačním stupněm podle § 15 odst. 3 vyhlášky (1 - výborný až 5 - nedostatečný) nebo klasifikačním stupněm doplněným o slovní hodnocení podle § 15 odst. 5 vyhlášky.
2. Dle vyhlášky 256/2012 (§ 16) není zájmový útvar (kroužek) hodnocen na vysvědčení.

SUMMARY

In the theoretical part of the thesis I introduce the current education legislation related to the subject of religious education. Religion is a part of the educational process and has a fixed position in the curriculum. This subject must be taught by a specialist with a pedagogical and theological training who has the double role of an instructor and a person providing value orientation for his/her pupils. The role of the teacher is not making children “swot” the most important themes, but introducing them to the essential principles and ideas of Christianity. The educational process is thus superior to the actual contents, i.e. instructing children in a Christian way is the concrete objective of every catechist. Orienting children towards a moral life is a very difficult challenge. A number of motivational elements and educational tools can facilitate the process of instruction. Arguably, the single most important tool since the introduction of comprehensive educational systems has been the textbook. Textbooks have been the subject of research and this research has by now become an established scholarly discipline. The theoretical part informs about the structure of textbooks, their functions and practical use. An essential chapter of the thesis is the didactic analysis of selected textbooks, in which the concrete elements of the didactic approach are presented. The author believes that a teacher should diagnose the textbook which he will use for instruction.

The actual analysis of the textbooks is presented in the practical part of the thesis, in which 6 titles are didactically analysed: 4 textbooks of Roman Catholic religion, 1 handbook for the preparation for the sacrament of the Eucharist and a textbook of civic education, the last of which demonstrates an advanced modern textbook with all the innovations. The research shows that there are not many textbooks for religious education, but writing new ones could help develop the subject. In 2004, a collection of handouts and methodological materials was published in the PORTÁL publishing house, but it is based on textbooks published in the 1990s. The most advanced and successful textbook for religious education is *Věřit a žít* [Believe and live] from 1995. In relation to Průcha’s theory of the important textbook components, the latter textbook contains 23 out of 26 maximum, which makes a clear statement about its didactic quality and its extensiveness. Other textbooks have achieved poorer results. The research is based on the didactic analysis of the subject matter, which every teacher should carry out before the beginning of the given thematic unit. This type of didactic analysis

is demonstrated on Občanská výchova 7 [Civic Education for grade 7] published by FRAUS publishing house.